

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра фольклористики

**ДЕМОНОЛОГІЧНІ ОБРАЗИ В УКРАЇНСЬКИХ І КОРЕЙСЬКИХ МІФАХ
ТА ЛЕГЕНДАХ**

*Кваліфікаційна робота ОС «бакалавр»
студентки ІV курсу
спеціальності 035 «Філологія»
спеціалізації 035.09 «Фольклористика»»
ОП «Фольклористика, українська мова та
література, англійська мова»
Олександри ГОНЧАРУК*

*Науковий керівник –
д. філол. н., доц. Олеся НАУМОВСЬКА*

Рецензент –

к. філол. н. Роман ЛИХОГРАЙ

До захисту:

завідувачка кафедри д. філол. н., доц. Олеся НАУМОВСЬКА

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	6
ДЕМОН: ПОНЯТТЯ ТА ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ	
1.1. Поняття "демон" у світогляді різних народів.....	6
1.2. Історія вивчення демонології.....	10
РОЗДІЛ 2	15
УЯВЛЕННЯ ПРО ДЕМОНІВ У ДВОХ КУЛЬТУРАХ	
2.1. Основні українські демонологічні образи.....	15
2.2. Основні корейські демонологічні образи.....	31
РОЗДІЛ 3	41
КУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ: ПАРАЛЕЛІ ТА КОНТРАСТИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА КОРЕЙСЬКІЙ ДЕМОНОЛОГІЇ	
3.1 Дослідження подібностей в українських та корейських образах	41
3.2 З'ясування розбіжностей в українських та корейських образах	46
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51

Вступ

Актуальність роботи. Людське захоплення демонологією було предметом інтересу протягом століть. Міфи та легенди, зокрема, дають зрозуміти вірування, страхи та культурні цінності суспільства. Найбільш важливий змістовний елемент традиційної культури складається з демонологічних уявлень, оскільки у них ми можемо виявити важливі та стійкі елементи архаїчної етнокультурної інформації з міфологічної точки зору. В українському фольклорі не зафіксовано дохристиянських міфів про верховних божеств чи першопредків. Тому саме нижча міфологія, яка охоплює складний набір уявлень про демонів, духів, потойбічні сили і осіб, наділених надприродними здібностями, є першочерговим і достовірним джерелом для реконструкції персонажів міфологічної системи, що відображає стародавній світогляд слов'ян. Демонологія пронизує всі аспекти традиційної культури, пояснюючи майже всі події та явища, на які впливають демони. На відміну від українського фольклору, корейський має вищу міфологію, але у ньому також наявні численні міфи та легенди про демонологічних персонажів. Для корейського народу демони та духи мають значний вплив на повсякденне життя та потребують відповідного ставлення та поваги.

Враховуючи те, що нижча міфологія розвинена у цих двох народів, ми зробили вибір на дослідженні українських та корейських демонологічних образів, проведенні паралелей між ними, знаходження спільних та відмінних рис. На сьогодні у вивченні цього аспекту культури важливим є не тільки відтворення повної картини міфологічних персонажів, їх систематичний опис та класифікація, але й постановка запитань про те, які конкретні міфологеми лежать в основі образів народної демонології, яка є ключовою для розуміння прагматики активно використовуваних у традиційній культурі демонологічних текстів. Крім того, важливим є встановлення ціннісних орієнтирів та нормативних приписів, що розкриваються в міфологічних персонажах та їх взаєминах з людьми.

Актуальність дослідження зумовлена покликанням створити підґрунтя для вивчення спорідненості українського та корейського фольклору, проведення паралелей між персонажами. Більшість компаративістських досліджень мають на меті зіставити культури сусідніх держав чи народів, які мають певні спільні традиції, культурні цінності. Водночас майже оминають тему дослідження культур, які не мають спільного історичного підґрунтя, розташовані далеко одна від одної, але мають схожі образи, світоглядні уявлення. Порівняльний аналіз демонологічних образів української та корейської міфології може сприяти розумінню взаємодії між культурами та знайти спільні риси між ними.

Метою роботи є дослідження демонологічних образів в українських та корейських міфах та легендах, їх символіки та значення, а також порівняння та аналіз схожостей та відмінностей між образами цих двох культур.

Поставлена мета потребує вирішення таких **завдань**:

- Висвітлити історію дослідження демонології в українському та корейському фольклорі
- Провести теоретичний огляд праць українських та корейських фольклористів, проаналізувати записи міфів та легенд;
- З'ясувати поняття «демон» в різних культурах та його специфіку в українській та корейській;
- Дослідити, порівняти та інтерпретувати основні українські й корейські демонологічні образи;

Об'єктом дослідження є міфи та легенди у записах українських та корейських збирачів.

Предмет дослідження є типи, смислове навантаження, значення, особливості демонологічних образів.

Теоретико-методологічне підґрунтя роботи становлять праці вітчизняних та зарубіжних дослідників (Ю. Буйських, Г. Булашев, В. Галайчук, В. Гнатюк, Дж. Грейсон, Б. Грінченко, В. Давидюк, Кім Теву, М. Костомаров, Лі Чжечжун, В. Милорадович, О. Таланчук, П. Чубинський та інші).

Для досягнення поставленої мети при вирішенні конкретних завдань у кваліфікаційній роботі застосовано такі методи дослідження: компаративний метод для порівняння та аналізу схожостей та відмінностей між демонологічними образами українських та корейських міфів та легенд; аналітичний метод для вивчення фольклористичних та етнографічних матеріалів для встановлення джерельної бази дослідження демонологічних образів; семіотичний та текстологічний методи для дослідження смислового навантаження образів.

Структура дослідження зумовлена логікою теми і складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку джерел, що налічує 56 позицій. Загальний обсяг роботи — 56 сторінок, з них — 42 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ДЕМОН: ПОНЯТТЯ ТА ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ

1.1 Поняття «демон у світогляді різних народів»

Демонологія — комплекс міфологічних уявлень та вірувань у нечисту силу потойбіччя, яка в різних формах постійно з'являється в земному світі [24, ст. 267].

Нечистою силою часто називають демонів, які постають ключовими образами демонології. Важливо дослідити, яке значення мають вони у різних культурах, бо у деяких віруваннях вони є просто надприродними істотами, що здатні впливати на людське життя, коли в інших їх уявляють злою силою, що діє в світі, викликаючи біди та нещастя.

Етимологія слова «демон» пов'язана з давньогрецьким словом «даймон», що означало дух чи божество. Першопочатково в Стародавній Греції демони сприймалися нейтральними істотами, які поставали посередниками між богами та людьми. Вони з'являлися перед звичайними живими, щоб передати послання богів. З розвитком з'явилися добрі евдаймони та злі какодаймони.

Давні згадки про демонів знаходимо у віруваннях Стародавньої Месопотамії. У шумерській міфології їх називали удугами, а в пізнішій аккадській вони стали відомі як утукку. Таким поняттям люди позначали групу злих духів, які асоціювалися з хворобами, смертю. Дослідники вважають, що не можна однозначно визначити чи є утукку злими чи добрими. У стародавніх текстах зустрічається згадка про доброго удугу, коли правитель просить богиню послати цього духа, який зможе захистити його. Добрий удугу стає помічником під час виконання ритуалу екзорцизму. Водночас у багатьох шумерських магичних текстах удугу асоціюються зі злими демонами, які спричиняють фізичні й психічні хвороби.

Вчений Грем Каннінгем у своїй праці «*Deliver Me from Evil: Mesopotamian Incantations, 2500-1500 BC*» досліджував зокрема і роль удугів у заклинаннях. На його думку, ці духи мають дуальну роль. Також дослідник

писав: «Божественні сили, такі як удуг, названі тут злом, зазвичай називають демонами. Однак термін «даймон» здається кращим, оскільки вказує на те, що вони є божественними агентами, здатними як допомагати, так і шкодити, а не диявольським силам, які протистоять старшим божествам» [36, ст.39].

Вважалося, що утукку — це духи померлих людей, які не були належним чином поховані. Жителі Месопотамії вірили, що єдиний спосіб захиститися від утукку — це виконати спеціальний ритуал та зробити жертвоприношення богам. Вони також вірили, що існував спеціальний клас людей-екзорцистів, які мали владу виганяти демонів з одержимих людей.

Не минули вірування у демонів й Стародавній Єгипет. В фараонівському ієрархічному списку міститься згадка про 6 надприродних істот, до яких належать: бог, богиня, чоловічий дух, жіночий дух, цар і богиня царства. Як бачимо, у цьому переліку не присутні демони. Але єгиптологи стверджують, що вони відігравали важливу роль у єгипетській культурі. Окрім того, початкова класифікація, заснована на збережених магічних і похоронних текстах, вказує на те, що ці злі сутності можна розділити на окремі підтипи, що розрізняються за конкретними хворобами та станами, які вони спричинили, а також за встановленими методами відлякування та захисту. Вчені виділяють окрему групу демонів, яких можна схарактеризувати як добрих, бо вони могли захищати людей та певні місця.

У стародавніх заклинаннях зустрічаються згадки про мешканців потойбіччя проти яких протистоять боги. Це супротивники (djaу), вороги (kheftу) і невинувато померлі (mut). Вороги і супротивники були тими, хто не пройшов ініціації для успішної трансформації або ж тими, кого поховали неналежним чином, без здійснення усіх поховальних ритуалів, тому вони не могли знайти спокою. Ці сутності часто залякували людей у різні способи.

Ще однією великою групою демонів були акху – це ті, хто змогли досягти перетворення і загробного життя. Вони могли подорожувати між потойбіччям і світом живих. Хоча акху постають як добрі духи, вони також можуть завдавати шкоди живим. Найчастіше їхня шкода пов'язана з емоційним чи психічним

впливом. Їм приписують нічні жахіття, психічні розлади, чуму та іноді лихоманку.

Загалом усі ворожі, прокляті духи, демони темряви, посланці і т.п. могли перетинати межу між тим і цим світом і нападати на людей. Щоб запобігти впливу демонів існували різні закляття, які допомагали створити захисний простір. Підсилити заклинання могли спеціальні предмети.

В юдаїзмі концепція демонів не така помітна, як у деяких інших релігіях. Хоча в єврейських текстах згадуються надприродні істоти, ці істоти не обов'язково вважаються зловмисними чи злими. В юдаїзмі демони відомі як шедім, які першопочатково не є злими, негативної конотації їм надав переклад єврейських текстів грецькою мовою. Існують різні версії походження шедім. Вони можуть бути нащадками Ліліт — першої жінки в єврейській міфології, також їх вважають нащадками змії або демонами у формі змії.

Талмуд, центральний текст єврейського закону та традиції, зображує шемід з деякими рисами людей і деякими рисами ангелів: «У трьох відношеннях вони схожі на ангелів-служителів: вони мають крила, як ангели-служителі; і вони літають з одного кінця світу в інший, як ангели-служителі; і вони знають, що буде в майбутньому, як службові ангели. І в трьох аспектах вони подібні до людей: вони їдять і п'ють, як люди; вони розмножуються, як люди; і вмирають як люди» [34].

Також до демонів належить Ліліт, яка пов'язана зі спокусою та вбивством дітей. Іншим прикладом є Асмодей, демон, згаданий у Книзі Товіта, який асоціюється з хітью і часто зображується як занепалий ангел.

В юдаїзмі єдиний спосіб захиститися від демонів — дотримуватись заповідей Тори та підтримувати міцні стосунки з Богом. Існують також різні молитви та обряди, які можна виконувати для відганяння злих духів.

У християнстві демони вважаються скинутими ангелами, які повстали проти Бога і були вигнані з небес. Найвідомішим із цих демонів є Сатана, якого часто зображують як втілення зла. Саме християнська релігія мала найбільший вплив у набутті терміну «демон» негативного значення. Це пов'язано з тим, що

християнство намагалось закріпити усе язичницьке як погане. Усіх стародавніх богів і різних надприродних істот ця релігія віднесла до диявольських, щоб завадити вірі народу в них. Для більшості демон став асоціюватися зі злом та дияволом. У християнстві вважається, що демони мають силу володіти живими людьми та викликати хвороби, психічні захворювання та інші нещастя. Католицька церква має давню традицію екзорцизму, який передбачає вигнання демонів з одержимих людей. Їх часто зображують як людиноподібних істот чорного кольору, які мають крила.

В ісламі демони відомі як джини. Вважається, що вони створені з бездимного полум'я та мають вільну волю, можуть вірити чи ні в Аллаха, з'явилися раніше за людей. Джини бувають як чоловічої, так і жіночої статі. Найчастіше вони живуть в лісах, пустелях, горах. Вони можуть жити тисячу і більше років. Батьком джинів постає Ібліс, який чекає свого судного дня і всіляко намагається схилити людей до гріхів. Частина джинів є праведними мусульманами, які добримуються шаріату, до невірних джинів Іслам відносить шайтанів, які служать Сатані. Існують ще три види джинів: гуль, маріди, іфріти. Гуль постає як потворна істота жіночої статі, яка живе у темних страшних місцях та нападає на мандрівників. Вона може перетворитися на гарну жінку, щоб звабити жертву. Іфріти — це неймовірно могутні джини, які мають великі крила, можуть бути жіночої і чоловічої статі, можуть контактувати з людьми і вступати з ними у шлюб. Маріди зображаються безтілесними духи, які мають дуальну роль. Вони можуть як нашкодити людині, так і допомогти.

В українських віруваннях демони постають як злі істоти. Це пов'язано з великим впливом християнства, який змінив багато язичницьких образів та надав їм негативного забарвлення. У часи язичництва люди не поділяли все на лише погане і хороше, біле і чорне, для них існували проміжні кольори. Люди вірили у те, що все залежить від їхніх дій. Так демони поставали амбівалетними істотами, які керували природними явищами, могли, як і допомагати людям, захищати їх, так і приносити нещастя в їхнє життя у разі порушення табу. Часто їх зображували як людиноподібних істот, які мають певні риси, які допомагали

їх відрізнити від людей. Це могли бути відсутні/зайві органи, тваринні риси, каліцтво. З приходом християнства демони стали вважатися лише злими духами, які служать дияволу, шкодять людям, а прихильниками Бога, добрими духами стали ангели. Поряд з поняттям «демон» ставлять поняття «біс», що з часом ототожнюються. Біси постають не якоюсь конкретно істотою, а скоріше безформеним духом, який є втіленням людських пороків, слабкостей, гріхів.

У корейській міфології значне місце займають демони. Як правило, вони зображуються як істоти, які переслідують і завдають шкоди людям, хоча також існують і хороші істоти, які можуть оберігати та нагороджувати людей. Зазвичай ці образи перебувають під впливом таких релігій, як буддизм або конфуціанство, і їхні дії спрямовані на людські слабкості та бажання, які виникають у людському житті.

До демонів в корейській міфології можна віднести квісін. Це група злих духів, які існують у світі живих. Ними зазвичай стають люди, які померли передчасною смертю, які мають незавершені справи у цьому світі чи прив'язані до коханого. Вони переслідують своїх кривдників, сім'ю, зрадників, щоб помститися. Вважається, що після здійснення завдання, вони зможуть знайти спокій. У цій групі існують, як і абсолютно злі духи, так і ті, які померли нещасними та не шукають помсти.

З огляду на викладений вище матеріал, можна зробити висновок, що у більшості культурах та міфологіях демони не мають однозначного значення, а більше виконують дуальну роль. Залежно від походження, бажання і дії людей в їхній бік, ці істоти можуть шкодити або допомагати останнім. Водночас можемо простежити, що у монотеїстичних релігіях спостерігається надання поняттю «демон» негативного забарвлення.

1.2 Історія вивчення демонології

Демонологія є важливим складником нижчої міфології. Вперше цей термін використав німецький етнограф В. Маннгард, який вивчав персонажів

цієї частини міфології. Цей дослідник разом з Вільгельмом Шварцем видвинули теорію, згідно з якою нижча міфологія не є залишками вищої міфології, побічним продуктом. Досліджуючи і аналізуючи міфічні структури раних індоєвропейських племен, вчені виявили, що нижча міфологія постає як більш рання форма, з якої вже походить вища міфологія. У давніх текстах, зокрема у Гомера можна простежити згадки демонологічних персонажів. Спочатку описується безликий демон, який миттєво з'являється і зникає, згодом демони стають прив'язані до окремих явищ і речей, і врешті-решт демон набуває антропоморфних ознак. Хоча нижча міфологія вважається більш грубою, приземленою, саме вона найбільше укріпилася у віруваннях багатьох народів, зокрема і в європейських.

Джеймс Фрезер також частково досліджував демонологічних персонажів. Він спирався на концепцію В. Маннгарда під час вивчення вірування первісних племен у перехід душі людини або ж тварини в нове тіло. У своїй праці «Золота гілка» фольклорист згадує про духів дерев, рослинності або ж демонів хліба. Вони можуть перетворюватися на рослини чи тварин, іноді навіть людей. Ці духи родючості могли втілюватися і в образах богів та богинь, таких як: Діоніс, Персефона, Осіріс, Кібела, Адоніс, Ісіда, Аттіс, Іштар.

Іншим важливим вченим у вивченні нижчої міфології був американський фольклорист Стіт Томпсон. Томпсон найбільш відомий своєю монументальною працею «Мотив-показчик фольклорної літератури», у якій каталогізовано та класифіковано мотиви та теми, що з'являються в народних казках, легендах, баладах, міфах з усього світу. У цій праці Томпсон підкреслив важливість нижчої міфології суспільства у формуванні його фольклору та літератури.

Вітчизняна фольклористика теж детально звертала увагу на нижчу міфологію, що пов'язано з відсутністю вищої. Саме завдяки нижчій міфології ми можемо дізнатися про архаїчні народні уявлення та вірування, українські світоглядні традиції. Часто дослідники ототожнювали нижню міфологію з демонологією, що надалі укріпило в українській фольклористиці термін «демонологія».

Досліджувати персонажів демонології почали ще на початку становлення та розвитку фольклористики як окремої галузі науки. Спочатку дослідники цікавилися слов'янською міфологією (О. Потебня), пізніше вони почали досліджувати вже слов'янську й українську демологію. Одним з перших фольклористів був М. Костомаров. У своїх працях «Слов'янська міфологія» та «Несколько слов о славяно-русской мифологии в языческом периоде, преимущественно в связи с народною поэзиею» вчений досліджує різні божества, зокрема звертає увагу на Чорнобога, від якого походить чорт. Дослідник вважає, що це створіння є втіленням зла, ворогом життя і добра. Також Костомаров пише про явище одухотворення природи.

Не оминуло зацікавлення української міфології П. Чубинського. У першому томі «Вірування і забобони. — Загадки і прислів'я. — Чаклунство» наукової збірки «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский Край» було висвітлено космогонічні та демонологічні уявлення українців. Частково висвітлено віру в потойбічне, смерть та демологію в четвертому томі.

Значний внесок у дослідження демонології зробив В. Гнатюк. У його працях «Знадоби до галицько-руської демонології» та «Знадоби до української демонології» вчений хотів дослідити останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків. Він писав, що «наші предки поклонялися силам природи», що можна простежити у різних літописах наявністю культу джерел, рік і дерев, що означало і віру в духів, які їх заселяли. З огляду на те, що у нас не залишилося письмових згадок про вищих богів, В. Гнатюк вважав за необхідне зберегти і дослідити нижчу міфологію. Так у своїх працях він зібрав і подав записи про демонологічних персонажів.

Ще одним фольклористом, який приділив багато часу на вивчення демонології, був В. Милорадович. У журналі «Кіевская старина» він неодноразова публікував статті про надприродних істот. У своїх працях він детально проаналізував мерців, чортів, русалок та відьом. Фольклорист описав

їхню зовнішність, перетворення та пересування, заподієння шкоди людям та тваринам. Він вказав різні способи захисту від цих створінь.

Д. Зеленін зробив значний внесок у дослідження одного з образів демонології — русалок. У своїй праці «К вопросу о русалках» він дослідив образ русалки, її зовнішність, притаманні риси і зміг встановити генетичний зв'язок цього образу з покійниками, які померли передчасною смертю.

Вірування та уявлення в демонологічних персонажів не минули праці Г. Булашева, І. Вагилевича, Я. Головацького, Б. Грінченка, В. Давидюка, М. Драгоманова, Л. Дунаєвської, М. Маркевича, Є. Мелитинського, О. Потебні, І. Рудченка, І. Срезневського, І. Франка, та інших. Як бачимо, велика кількість дослідників зверталася до записів та аналізу демонологічних уявлень, вбачаючи у них архаїчні елементи первісної міфології.

Активно вивчатися корейський фольклор почав у минулому столітті. Деякі вчені вважають, що шлях корейської фольклористики почався в 1920-тих роках — період японської окупації півострова. Проте Ін Квон Хван вважає, що вивчення фольклору почалося ще в 17 та 18 столітті.

Зріст зацікавленням корейською культурою, фольклором був пов'язаний з окупацією. Саме в цей час зародився націоналізм у душі корейців. Вчені почали досліджувати власну історію, мову та культуру.

Чхве Намсон та І Нунхва у своїх працях досліджували корейську міфологію, буддизм, даосизм, шаманізм, їхній вплив на корейський світогляд. У працях вченого Сон Чінтае вже більшою мірою досліджується фольклор, народні казки, міфи, легенди, шаманські пісні, ритуали, обряди та звичаї. Докладно демонологічні образи вивчали Кім Джонде, Кім Пьонвон, Кім Йонгхі. Особливу увагу вони приділяли корейському демону — доккебі. У своїх працях вони розглядали історію розвитку образу, походження та різновиди.

Вивчення демонологічних образів в українській та корейській фольклористиці з часом еволюціонувало від ранніх розвідок до сучасних міждисциплінарних підходів. Унікальні культурні, історичні та релігійні фактори сформували демонологічні образи у фольклорі двох культур.

Вивчаючи історичну траєкторію демонологічних досліджень у цих контекстах, ми отримуємо цінну інформацію про різноманітні прояви та культурне значення демонів у світогляді народів.

РОЗДІЛ 2

УЯВЛЕННЯ ПРО ДЕМОНИВ У ДВОХ КУЛЬТУРАХ

2.1 Основні українські демонологічні образи

Більшість демонологічних образів існували ще до християнства. Ці образи з'явилися через віру людей у потойбічне життя, перехід душі людини в інший світ. З цих уявлень сформувався культ предків, а з ним і страх перед мерцями та смертю. Попри те, що вони пройшли шлях трансформації, втратили первісне значення, вони не стали абсолютним уособлення зла. Л. Дунаєвська писала, що позахатні демонологічні персонажі, які належать світу природи: «у процесі еволюції стають душами — духами природи і набувають негативної семантики лише під впливом християнства» [19, ст.192]. Демонологічні істоти хоча і шкодять людям, але зазвичай це стається через порушення певних заборон, також вони можуть прийти на допомогу добрим людям і помститися лихим.

Значне місце в українській демонології займає чорт. Християнство до чортів приписало усіх язичницьких богів, духів природи та інших надприродних створінь, яких стали вважати нечистою силою. Етимологія слова «чорт» походить від праслов'янського «съртъ». Дослідники вбачають зв'язок цього слова з латинським «curtus», що означає «обрубаний, короткий, обрізаний». В. Галайчук вважає: «Етимологію цього слова виводять від слів 'короткий', 'рубати, різати', 'той, що риє'» [6, ст. 3]. Поряд з чортом побутують такі назви: «біс, диявол, щезник, сатана, він, мара, дідько, злий, той, рогатий, нечистий, чорний, пекун, осинавець, сатана». Побутування евфемізмів «той, він, той кого не можна називати» або ж задобрювальних назв «пан, панок» пов'язано з тим, що люди вірили, що промовляючи «чорт» можна його призвати, тому на його ім'я накладувалося табу.

Чорт фігурує у космогонічних легендах: «Чорт був уже перед створення світу, коли панував загальний хаос. Бог побачив в піні чорта, який зацікавив настільки його, що він почав розпитувати чорта, хто він такий? Дізнавшись хто

це, він його взяв з собою» [33, ст.185]. Також існують згадки про те, як чорт разом з Богом бере участь у створенні світу. У космогонічних та апокрифічних легендах чорт часто робить протилежне до порад чи дій Бога, тому в нього нічого не вдається правильно створити. До прикладу в одній легенді Бог має намір створити землю, тому каже чорту: «Іди до тридев'ятих земель і принеси землі, а як будеш брати землю, то щоб сказав: — Земле Божа! Беру тебе в ім'я Боже!» [9, ст.3]. Чорт не послухався його і замість цього почав казати протилежне, тому все ніяк не міг донести землю. Протягом всієї легенди чорт робить все не так: сокиру без топорища, хату без вікон і т.п. Схожий мотив можна простежити в інших легендах: Бог створив рівну землю, а чорт — гори. У легенді «З чого вийшли гори, могили та долини» чорт напився води та нажерся піску, після чого почав блювати: «Понаблював високі гори, болота» [30, ст. 8]. В народних уявленнях все духовне постало від рук Бога, а матеріальне — від чорта.

Існують різні версії походження чортів. Згідно з одною, чорт за допомогою бризків води створив собі товаришів. Через те, що їх було дуже багато і вони почали бунтувати проти Бога, останній скинув їх з небес. У цій версії пояснюється і походження лісовиків, водяників та інших духів від чорта. За іншими уявленнями чортами стають деякі категорії померлих. Це можуть бути нехрещенні, незаконнонароджені, вбиті при народженні матерями діти, прокляті дорослі, повісильники, потопельники. З цієї версії можемо побачити, що первинна віра у надприродних створінь була пов'язана з душами померлих.

Зовнішність чорта доволі різноманітна. Найбільш поширений є образ з наявністю тваринних рис. Чорт часто фігурує з козячими чи баранячим рогами, копитами і бородою. Він постає увесь в шерсті, має хвіст, пазурі. П. Чубинський писав: «Чорта уявляють у вигляді чорного чоловіка, з кігтями, хвостом і рогами» [33, ст.184]. У нього може бути собача морда, свинячий або довгий ніс, червоні очі, чорне волосся, курячі лапи. Щоб приховати відмінні риси від людей, чорт користується одягом — вдягає бриль, щоб сховати різки, та фрак чи пальто німецького крою: «Йде напротів панич! Пальто довге, і воріт

довгий-довгий і вгорі як шпилька. І сам такий високий, а як дивлюся, то в його ноги курячі, тоненькі-тоненькі» [30, ст.39]. Бачимо, що чорти в уявленнях людей постають з потворними, жахливими рисами зовнішності.

Чорт має здатність перетворюватися на різні предмети, тварин, та навіть людей. Найчастіше він перетворюється на kota, пса, півня, кума, знайомого чи священника. Неодноразово він в легендах набуває образу парубка, який йде до дівчат на вечорниці. Часто це стається через порушення табу на промову ім'я чорта: «Хоч би один який чорт прийшов!» [10, ст.44]. Також чорт любить ходити до молодиць, коли їхні чоловіки на службі чи десь перебувають в дорозі. Щоб врятуватися від нього, потрібно якось його вразити або поставити у незручне положення через питання. Вважається, що через приналежність до того світу, чорт володіє великою інформацією. Коли він не знає відповіді, то одразу зникає.

У народних уявленнях чорт постає як деміург. Він створив «нечистих» тварин, комах, плазунів та рослин: вовка, кажана, ящірку, ворону, мишу, муху, осику. У одній космогонічній легенді про створення землі чорт сховав землю і після того, як Бог пішов, почав кидати її: «Та з того праху не вийшло землі, а постали з нього плазуни, жаби і всі нечисті тварини» [3, ст.71]. Чорт навчає людей різним ремеслам. Він першим побудував млин, змайстрував косу, передав знання з ковальства, гри на музичних інструментах та розповів про цілющі властивості рослин.

Найбільша функція чорта — нашкодити людині. Він лякає криками, гуркотом, краде душі, прикидається козелям посеред дороги, міняє речі місцями. Часто в легендах та переказах чорт збиває мандрівників та п'яниць зі шляху та заводить у болото. У «Чорт зоводить чоловіка з дороги» чоловік зустрів фурмана, який запропонував його підвезти: «той чоловік сів і їде з ним, і він коні так пренко жене, як вітер віє. Прийшло, запіли кури і не знати, де ся тії коні поділи і бричка, і фурман, і но вітер зірвався. А той чоловік аж за п'ять миль зайшов до якогось ставу» [18, ст.54]. Розповсюдженим мотивом є

крадіжка чортом немовля або ж підміна на свого обмінника: «Доки дитина у чоловіка нехрещена, чорт силкується вхопити її та виховувати у себе» [12, ст.9].

Проте не завжди чорт шкодить людині, вона сама може йти на контакт з ним. Поширеним мотивом у легендах та казках є договір між чортом та людиною. Чоловік міг найняти біса на службу в обмін на свою душу. Угоду зазвичай підписували на крові на перехресті, яке здавна вважалося місцем, де водилася нечиста сила. Часто до чортів зверталися, коли бажали отримати багатство чи недоступну їм дівчину: «Один чоловік, бажуючи зробитися багатієм, викопав великий льох, залишив невеликий отвір, в якому могла поміститися лише шапка, в якій він прорвав дірку, і, покликавши чорта, сказав йому: — Насип мені цю повну шапку золота, то я віддам тобі мою душу» [33, ст.187].

Чорт володіє безсмертям, вбити його може спеціальне зілля. Ним потрібно окропити дідька, який одразу спалиться. Також чорта може вбити грім, який може всюди його знайти. Щоб врятуватися від грому, чорти часто ховаються за чоловіка: «Коли грім кого з людей уб'є, то кажуть під ним чорт ховався; щасливий той, кого грім уб'є, бо через нього Бог і чорта вбив» [15, ст. 282].

Хоча образ чорта асоціюється зі злом, бідною, нещастям, страхом, він часто висміюється. У фольклорі багато згадок про чортівську дурість. Найчастіше він стає дурнем, коли укладає угоду з людьми, а останні, отримавши бажане, вдаються до хитрощів: «Швець записує "свою душу" (шевський фартух) чортові, за що він обсипує його богацтвами, а коли допоминається душі, швець дає йому фартух, бо правдива душа не його, але божа» [9, ст.7].

Можна зробити висновок, що цей образ має давнє походження, часто постає в образі деміурга. У народному уявленні чорт не є абсолютним злом, на відміну від західноєвропейського фольклору. Він є доволі приземленим, побутовим образом, дурнем-невдахою, який робить все неправильно.

Разом з чортом варто розглянути лісовика. Його іноді теж прирівнюють до чорта. Лісовик — це покровитель лісу та усіх його мешканців. Часто його називають господарем лісу, що вказує на його статус. За деякими уявленнями він походить від нехрещених дітей, проклятих людей або самогубців: «Лісовик — це з тої людини, що сама собі шкоди заподіє» [30, ст.56]. За іншими — коли Бог скидав чортів з неба, той, який впав у лісі, став лісовиком.

Лісовик описується як чоловічок з вінком на голові, може мати подобу чорта: весь в шерсті, з копитами, ріжками, також постає як старий дід: «Одна жінка йшла лісом і побачила дуб, обмотаний канатом, а під ним старого, сивого діда без шапки, що почав кликати її до себе [10, ст.19]. Відмінною рисою від людей є одяг, який одягнений нетак, лівий чобіт, взутий на праву ногу, та навпаки: «одяг застібався не як у людей, а навпаки — справа наліво» [1, ст.172]. Це яскраві ознаки приналежності до потойбіччя.

Лісовик може перетворюватися на будь-яку тварину, найчастіше вовка, козеня чи ведмедя, людину чи в дерево: «Коли так незбаром показалось шось із лісу, медведь ні медведь, а шось кудлате, здорове. Вийшло, ваяло когось і поволокло в ліс» [10, ст.177]. Характерною рисою, яка відрізняє його від інших демонологічних істот, є сміх. Він часто лякає гучним реготом, свистом перехожих людей. Часто постає у вигляді знайомих, приходить в корчму, спілкується з селянами.

Вважається, що лісовик є у кожному лісі, або ж їх може проживати декілька на одній території. Іноді вірять, що у них є сім'я та навіть діти: «Лісуни такі як чоловіки, тільки в нього нема тіні. В його і жінка є» [15, ст.13]. В дружини лісовики беруть вкрадених дівчат. Люблять справляти гучні весілля, залишаючи у лісі вивернуті з корінням дерева. Також частим мотивом є обмінювання своїх дітей на людських, яких вони потім виховують. У казці «Лісунка вкрала чужу дитину» жінка спочивала та заснула: «а лісунка вкрала дитину у сонной жінки да держала його в лісі» [15, ст.13].

Найактивніше лісовик проявляє себе в темну пору доби, особливо опівночі. За деякими уявленнями він проживає у лісі весь рік, за іншими —

лише у весняно-літній період. До людей ставиться по-різному, може як нашкодити так і допомогти.

Основною функцією лісовика є заводити людину в незнайому та непрохідну місцевість. Задля цього він видається знайомим, який пропонує підвезти додому, і в процесі розмови він залишає людину в болоті, хащах, після чого зникає. Найчастіше він видається схожим на кума. Так у «Як лісовик душив чоловіка» чоловік вирішив переночувати в лісі вночі та раптом побачив кума: «Дивиться, іде до його кум, ну прямо, як капля води кум Грицько. Побачивши його, здивувався» [10, ст.178]. Чоловік зміг відрізнити його від кума завдяки мовчанню лісовика. Вважається, що людина може впасти під вплив лісовика, якщо відгукнеться на його голос. Також лісовики можуть шкодити тим, хто погано поведився в лісі: свистів, не кланявся лісу, сварився: «А йшов один підпилий мужик ішов лісом і висвистував. Лісовик покривлявся йому і пішов за ним аж на подвір'я та зі злоти вибив йому вікна» [10, ст.19]. Водночас він може допомогти тим, хто заблудився, врятувати від смертельної небезпеки.

Щоб врятуватися від лісовика, потрібно його розсмішити або виконати умови угоди. За це він може не лише облишити людину, а й нагородити подарунками. У казці «Лісовик» два старших розумних брати не змогли виконати умови лісовика, тому він їх вбив, а дурний все виконав, тому: «то той дав йому підрешітку грошей» [14, ст.44]. Ще одним способом врятуватися від господаря лісу можна завдяки подарунку: він любить яйця. Можна перехитрити лісовика, якщо поміняти чоботи, одягнути навиворіт одяг, тобто уподібнитися до потойбіччя.

Русалка ще один яскравий образ української демонології. Ф. Вовк писав, що в основі вірувань про ходячих людей, самогубців, потопельників, людей, які померли неприродною смертю «лежить, звичайно передусім страх, навіюваний мерцями, і думка про можливість їхнього повернення до світу живих людей» [4, ст.184]. Існує декілька версій походження назви. Згідно одним дослідникам, назву пов'язують зі словами «русий, русявий» – за кольором волосся у русалок,

«русло» – за місце проживання в річках. Проти цієї теорії виступав А. Свидницький, який стверджував: «Тут же сказати, що люди вимовляють не русалка, а росалка, що від роси походить, а не від русий, руський» [29]. За іншою більш вірогідною версією, яку висунули О. Веселовський та Ф. Міклошич, русалка походить від назви язичницького свята Русалії, що споріднене з давньогрецьким святом Розалії або Дні троянд. Поряд з назвою русалка іноді побутують такі: росалка, русавка, цимбавка, русалім, русал, лоскотуха та ін.

За народними уявленнями, русалками ставали нехрещені діти, померлі не своєю смертю, утоплениці: «Русалки — це дівчата, що потопилися під час купання» [10, ст.28]. Русалками могли ставати дівчата, які померли на Зелені свята: «Якщо помре хтось на Троїцькі свята, то баби журяться. Якщо помре маленька дитина, то мати плаче і каже: “Боже мій, ти русалочкою будеш і не зійдеш за ними, за великими; тебе будуть там щипати, лоскотати”» [5, ст.107].

Зовнішність русалок неоднозначна. У деяких місцевостях вони зображуються як маленькі діти, в інших як гарні молоді дівчата без одягу або ж лише в білій чи червоній сорочці: «Бачить — у житі сидять 2 дітей в білих сорочечках. Жінка одразу здогадалася, що се русалки» [15, ст.114]. Також вони можуть бути старими бабами із залізними грудьми, з розпущеним волоссям: «Полють вони, коли жінка бачить, у проса стоїть баба у білій сорочці, з розпущеними по плечах косами і на всі боки хиляється» [15, ст.116]. Але все ж у більшості уявленнях вони постають красивими.

Килимник зазначав, що вірування в русалок пов'язано з тим, що в язичницькі часи зазвичай ховали на перехресті, роздоріжжі, полі, лісі, чи у воді. Християнство закликала ховати людей на цвинтарі, а ось самогубців вважали грішниками, на кладовище їх не допускали. Тому їх ховали, як колись, і через це ці місця почали вважатися місцем перебування нечисті.

Їхня активність на цьому світі пов'язані з Трійцею, Русальним тижнем, Купалом. Саме у весняно-літній період русалок можна було побачити в лісі, біля водойм, на кладовищі, на полі, на межах. Після завершення вони

поверталися у ріки чи в землю, що можна розтлумачити, як повернення у потойбіччя. Під час цих свят русалки грають на полі, водять хороводи, гойдаються на деревах, плетуть вінки, танцюють і співають, їдять на межі заздалегідь приготовлений жінками хліб: «Чоловік ішов лісом і побачив, що на деревах гойдаються русалки, та така ж їх там була сила і великих, і маленьких» [15, ст.119]. Часто під час цих ігор вони заманюють хлопців та дівчат та починають лоскотати, чим доводять до смерті. Цю дію можна пояснити тим, що так сміх відрізняє живих від мертвих.

Жертвами русалок найчастіше ставали ті, хто порушив заборону: працював під час Трійці й Русального тижня, ходили до лісу, в поле: «На русальчин великдень (четвер на зелених святах) не треба ні їздити в ліс, ні купатися, бо русалки залоскочуть» [13, ст.48]. Врятуватися від них могли завдяки розуму. Русалка, як і чорт, потойбічні істоти, які володіють всіма знаннями. Вони ставили загадки людям, і у разі правильної відповіді відпускали, а при невдачі — залоскочували. Найпоширенішим варіантом був: «Полинь чи петрушка?», де правильною відповіддю була «полинь». Саме ця рослина та любисток відлякували русалок і могли захистити людей.

Побутує уявлення, що русалки є захисниками посівів на полі. Їхні ігри у житі сприяються врожайності. Однак існує і протилежна думка — після качання в полі поганий врожай буде, жито вим'яте і т.п.

У фольклорі, найбільше в піснях, частим мотивом пов'язаним з русалками є звертання до жінок, щоб дали намітки і сорочки: «Сиділа русалка на білій березі. Просила русалка в жінки намітки — Жіночки-сестрички, Дайте мені намітки, Хоч не тоненької, Аби біленької» [20, ст.73]. Це пов'язано з тим, що русалки були нехрещеними дітьми, а діти до семи років не мали дорослого одягу, який ідентифікує стать. Ці вірування втілилися у звичаї розвішувати жінками сорочки на деревах для русалок.

Наприкінці Русального тижня відбуваються проводи русалки. Обирали високу гарну дівчину, прикрашали її зеленню, квітами, вінками, і виводили її за межі села, на поле. «Буває й так, що русалку не вибирають з-поміж дівчат, а

роблять її з соломи. Солом'яне опудало одягають в жіночу сорочку й гуртом несуть у поле, на жита. Там, в житі, з опудала стягають сорочку, розривають його на шматки, а соломі розсівають по полі» [5, ст.110]. Цей обряд мав на меті вивести русалок з села, захиститися від них на весь рік. Воропай зазначав, що поле для проводів русалок вибирали не просто так, а для того, щоб накликати гарний врожай жита.

Важливим образом української міфології був домовик. Це домашній дух, покровитель будинку, який забезпечує добробут сім'ї, худоби і всього господарства. Назва пов'язана з місцем його проживання. Його можуть називати домовий, домник, батюшка, хазяїн. Походження цього образу пов'язують з культом предків, його вважають померлим членом сім'ї чи навіть першопредком.

У багатьох народів був звичай приносити жертву духу, на місці проживання якого хотіли будувати житло. Тварину чи людину замурували у будівлю, що задобрювало домовика. Відгомін цього звичаю побутує і зараз — при заселенні нового помешкання спочатку пускають kota.

Домовика уявляють невидимою істотою, яка може з'явитися лише для передбачення майбутніх подій. Найчастіше він має антропоморфну подоби: «домовик виглядає як маленький хлопчик, у червоних потоках, у рогатій шапці, з люлькою в зубах» [10, ст.16]. Його уявляють високим кремезним чоловіком, в червоному чи чорному одязі, старим маленьким дідом: «Першу ніч ночуть. Коли жінка не спить чи проснулася там. Стоїть дедушка. Дід старий» [30, ст.64]. Характерною рисою цього образу є шерсть, яка вказує на рівень багатства у господарів: «У богача домовик у шерсті, у бідака лежить голий» [10, ст.16].

Домовика могли купити чи виростити зі зноска: «Як хто хоче мати домовика, то треба здібати когутяче яйце і прив'язати його собі під ліву пахву, і носити його 9 днів та 9 ночей» [30, ст.63]. Домовик має здібності перевертництва. Він може набувати подоби члена сім'ї. Найчастіше він перетворюється на kota, собаку, зайця, теля: «Домовик, кажуть, такий як кіт, в

віді kota, масті такої сірої» [6, ст.33]. Також його можуть ототожнювати з вужем, який теж вважається охоронцем господарства.

За народними уявленнями домовик мешкає у всіх хатах, а як його немає, то господарям буде погано жити в цьому місці. При переїзді господарі зазвичай забирають домовика, тому так вони зберігають зв'язок зі світом предків. Горище, поріг, запічок, комин — найпоширеніші місця перебування покровителя оселі: «Казали, що в комині він, або геть і в хаті живе. Все десь шелестить на горі чи в комині» [6, ст.33]. Піч була священним місцем у хаті, тому вважалося, що саме у ній проживають духи, які охороняють хату. Вірили, що якщо лягти на улюблене місце домовика, то він може почати душити, проганяти або ж нашле хворобу: «А на тому місці ніхто не спав, то там домовик спав. То як я лягла, то він мене прогнав» [30, ст.68]. Якщо домашній охоронець душить, то його можна запитати: «На худо чи на добро?», якщо скаже: «На худо», то це означає, що на цьому місці їм не буде гарно житися і так домовик підказує їм переїхати, щоб стати багатими.

Основною функцією домовика є допомога господарю, охорона всього господарства: «Домовик бере участь у всіх справах господаря, подаючи йому нераз добрі ради» [10, ст.17]. Найчастіше цей образ починає хазяйнувати вночі й під час деяких свят: Різдва й Великодня. У цей час його можна побачити. Домовик у нічний час оглядає все господарство, слідкує за вогнем, доглядає за худобою. Для нього важливим є мир і чистота, спокій в сім'ї. Не любить він сварок, брехунів. Слідкує домовик за тим, щоб заміжні жінки не ходили з розпущеним волоссям, не спали без сорочки. Якщо родина не дотримується цього, охоронець оселі сердиться. Він починає шкодити у хаті, перевертати речі, бити посуд, гриміти на горищі. Важливим є і худоба для домовика. Якщо йому подобаються тварини, він доглядає за ними, розчісує, годує, прибирає у стайні та хліві. Проте йому може не сподобатися масть худоби, тоді він її морить, мучить, катається на коні, заплутує гриву, що призводить до її смерті: «Так позапутає щоночі гриву, що і не думай розплутати. Та видно, що і скотина боїться домовика, бо іноді так уся аж в поту, та аж дрижить» [15, ст.111]. Тому

господар має перед купівлею дізнатися масть у домовика. Лізли на горище і розпитували масть, також вважалося, якого кольору в домовика волосся, таку і масть він любить.

Якщо домовик сам показувався людині — це віщували нещастя, а найчастіше смерть. Він може стукати, ньякати, тупотіти, щоб попередити про біду, хворобу: «Топотить і топотить, ниначе хто чобітьми топчиць ця або ногами брика. І так його все времня лякало; як приляже спать, так і начина топотіть. До тих пір топотіло, поки аж жінка видужала. Як жінка піднялась, так і пиристало топотіть. Це похоже домовий віщував» [10, ст.207]. Якщо він стукає у вікно, то так він намагається попередити про пожежу.

Щоб гарно жилося господарям, вони мають встановити дружні стосунки з домовиком. Вірили, що така дружба збагатить сім'ю. Проте, якщо людина, з якою домовик мав зв'язок, вмирала і ніхто більше з ним не здружився, то він починав сумувати. Вночі можна було почути плач, стогін. Він починав шкодити родині й міг зірвати дах, а після — піти геть. Таке ж він міг зробити, коли його дуже розізлила родина: сварилися або ж дали солону страву домовику. У легенді «Домовик не любить солі» господар мав домовика, тому був багатий. Він йому постійно давав несолону їжу, але одного разу слуга спеціально приніс три рази солону кашу: «а той зі злості зірвав дах і полетів собі, і більше не приходив до того господаря» [30, ст.63].

Щоб налагодити стосунки з домовиком, йому потрібно підносити їжу: залишати солодке на ніч, підносити кашу й борщ на горище на Новий рік, залишати кілька ложок кожної страви: «От коли ми повечеряли, дає мені в мисочки трошки їжі й каже: — Занесіть-но! Поставте на горі, коло коміна. То я занесла, то він там їм. То був не кіт, а домовик. Він, може, ще й зараз в хазяїнів є, щоб худоба велася» [30, ст.65]. Оберегами від домовика були церковні атрибути, освячені предмети, освячення хати. Могли проговорювати спеціальні замовляння, якими намагалися відкупитися від домовика. У хліві могли залишати вбиту ворону біля порогу чи прибити дзеркало на двері. З огляду на це ми бачимо, що народ не намагався їх вигнати, а мав на меті саме задобрити.

Попри вплив християнства на цей образ, у народному уявленні він сприймається позитивно.

Цікавим образом в українській демонології є упир. Це покійник, який п'є кров худоби та людей: «Упыри встають из могил, по ночах ходят в разных видах, кров пьютъ з дитей, з дивок, с жинкамы живутъ, и то и в трубу змием лита, а то и чоловіком являеця» [31, ст.494]. Дослідники не виявили точної етимології цього слова. Одні вважають, що упир схожий з сербським словом, яке означає дути. Н. Хобзей, яка детально проаналізувала різні версії, вважає, що найбільш вірогідно, що упир означає «неспалений». Це можна пояснити тим, що раніше спалення тіла було умовою успішного переходу на інший світ. Поряд зі словом «упир» побутували назви «упирь, опир, вупир, лупир, упирак, дводушник, потинач, покійник, відьмак, який приходить».

Упирем ставали люди, які народилися чи померли при порушенні ритуальних чи моральних норм. Це могли бути ті, хто померли передчасною, неприродною смертю, неоплакані, без сповіді. Це могли бути п'ятий син в сім'ї, дитина, яка була зачата в свято чи пост. Поряд із мертвими упирями, було уявлення про живих: «Опирі можуть бути двоякі: родині і роблені. Родиного опира легко пізнати, бо він має інакші полові органи, наслідком чого в безплідний і бездітний, а надто на лиці все червоний» [11, ст.12]. У деяких регіонах вважалося, що живі упирі не п'ють кров, а б'ються з мертвими: «Опирі тільки по смерті шкідливі – страшні, а за життя, як і всі люди – нікому нічого не винен» [6]. До живих прираховують дводушників: «Опир має дві душі, тому хоч умре, може ходити по світі, бо лиш одна душа його покидає, а друга лишаєть ся при нім» [11, ст.12]. Найчастіше упир з'являється вночі, коли покидає свою могилу. Він постає у вигляді конкретної мертвої людини, проте має відмінну ознаку: хвіст, червоні очі та обличчя: «Має також налий хвостик, а на хвості чотири волоски» [11, ст.12]. Вірять, що у нього серце розміщене не ліворуч, а праворуч.

Найчастіше жертвами упиря ставали немовлята, люди, яким не побажали здоров'я після чхання, молодята, сплячі, худоба: «Як залоскоче в носі,

закрутить, то чоловік і чхне. Як нікому сказати «здоров» або хоч є кому, да не скаже, то сам собі скаже; бо як ні, то піллється кров з носа і вмреш» [29]. Вірять, що упир з'являється під час страшних хвороб: чуми, холери. Вважають, що через них міг бути поганий врожай, посух, град та нещастя в селі. Він міг збивати людей з правильного шляху, заводити у хащі. Часто він приходив до вдови, яка тужить за чоловіком: «Якщо людина вмирає і задумається, що їй шкода чогось чи когось, то обов'язково буде ходити» [30, ст.111]. Цей сюжет можна спостерігати у численних легендах та переказах, наприклад: «Мертвий чоловік ходить до жінки», «Померлий ходить до жінки», «Як мертвий чоловік ходи».

У легендах упирі зазвичай намагаються наречену чи дружину завести до себе в труну. Щоб врятуватися, вона стелить тканину в могилу і тікає до хати, де звичайний мрець б'ється з упирем. Останній вмирає, коли чує спів півня. Ще одним поширеним сюжетом легенд є, коли упир вночі спить з жінкою. Це негативно впливає на неї, істота буквально висмоктує життєві сили: «Помер в одної жінки чоловік. Помер, та й ходить до неї. Приходить ввечері, спить з нею, як чоловік. Та жінка дуже худа стала, страшна» [30, ст.110]. Від упиря і жінки можуть народитися діти без кісток.

Найчастіше, щоб здолати упиря, потрібно його примусити говорити чи здивувати. У легенді «Як мертвий чоловік ходив» жінці порадили мастити хату не з печі, а з порога. Коли це побачив упир, то запитав: «Хто це таке бачив, щоб од порога хату масти ти?! — А жінка тоді: А хто це таке бачив, щоб вмерти й ходити? Тоді чоловік заплакав і пішов, і більше ніколи не приходив» [30, ст.111]. Як бачимо у цьому проявляються ознаки хтонічної природи істоти: вони володіють всіма знаннями. Також захиститися від нього можна завдяки вогню, завдяки спеціальним заклинанням та молитвам. Захиститися від упиря можна завдяки маку: «Ото жь вона якъ устане шобъ иты, такъ йой треба макъ поличыть и той, що въ дымовыни, и той, шо по дорозіѣ. Покы поличыть, то вже й не успе дойти» [15, ст.137]. Найважливіше не допустити перетворення покійника на упиря. Тому в народі були суворі приписи в поховальному обряді.

Небіжчика ніколи не залишали одного вдень та вночі, не гасили свічок, виганяли тварин, які могли переступити через покійника та стати упирем.

Поряд з упирем варто розглянути образ перевертня. Перевертнем можна було стати за власною волею чи через відьмаків, відьом. Найчастіше перетворюються в тварин: вовка, ведмедя, зайця, коня, корову, оленя, кішку, собаку. Одним з яскравих представників перевертнів був вовкулака. Це людина-перевертень, яка завдяки спеціальним знанням чи чаклуну, перетворюється на вовка на певний термін. Найчастішим мотивом у легендах та казках з вовкулаком є перетворення чарівниками, знахарями учасників весілля у вовків. Також дружина чи теща могли перетворити нелюбленого чоловіка. Як писав В. Давидюк, ці вірування відображали ініціальні обряди, які «своїм корінням сягають матріархальних часів, коли чоловіки за екзогамії шлюбів були чужинцями в жіночій сім'ї й мусили до вступу в шлюб пройти обряд прилучення до чужого матріархального тотема» [16].

Походження назви має дві теорії. Деякі дослідники бачать тут зв'язок зі словами, які перекладаються як «вовча шерсть», «вовчий рід». Інші вважають, що це схоже на балто-слов'янське слово, яке означає «ведмідь».

У вірі у вовкулаку можна побачити залишки культу предка, де вовк постає як першопредок. Цей образ порівнюють з обрядом ініціації хлопців, які одягалися в шкіру чи одягали маску вовка.

Вовкулака зазвичай мав вигляд вовка, але був при людському розумі. Якщо були перевтілені молодята, то вони бігають разом: «Гулялы одни люде весилле. Отъ батько молодойи чымсь то не вгодывъ боярыну, — «Ну, постой же колы такъ, каже боярынъ, я жъ тоби угожу!» — Та узывъ хому та и перевивъ черезъ його молодыхъ, и стали молодыми вовкамы и повтекалы у гай» [15, ст.175]. У них можуть залишатися елементи весільних прикрас, одягу. Щоб повернути справжній вигляд вовкулаку просувають через хомут, розміщують на ньому пояса, перекидають через ніж чи пеньок: «вже насилу хазяїн догадавсь, що се не вовк, да взяв і перекинув його навпаки через пеньок. Наймит йому в ноги» [30, ст.71]. При перевтіленні вовка в людину, він стає

голим, не може розмовляти. Щоб завершити повне перетвілення, людині потрібно одягнути сорочку, з'їсти людську їжу. Іноді при неправильному перетворенні у людини залишається хвіст, вовча шерсть, постоптувані долоні.

У способах перетвілення ми можемо простежити зв'язок з потойбіччя: людина має пройти межу між цим та іншим світом. Це характеризується перекидання через пеньок, перехрестя, ніж в землі, хомут. Зазвичай людину перетворювали на вовкулака на 5 чи 7 років, але не назавжди: «Везе пань муку, а мужыкъ седыть на мишкахъ и бачить, що у його на тили росте шерсть. Якъ обрось мужыкъ шерстю, пань пхнувъ його зъ воза, и мужыкъ побигъ вовкомъ. И бигавъ винъ такъ ажъ симъ рокивъ» [15, ст.176]. Проте, якщо чаклун вмирає, людина назавжди залишається в образі вовка.

Вовкулака, який насильно був перетворений, не нападає на людей та худобу. Вони не можуть їсти сире м'ясо, тому всіляко намагаються його підсмажити на вугіллі, також харчуються ягодами, корінцями, травою: «Проснулись на другий день, коли ж то вовк, як дошка, тільки кожа да кості. Сіли й поїхали. І вовк за їми йде; далі положив і голову на віз да так жалібно дивиться, що й руки не піднялись ударить його. Кинули йому шматок м'яса не їсть, кинули хліба - ухопив і помчав у чагарники» [30, ст.72]. Вважалося, якщо вовкулака з'їсти сире м'ясо, він ніколи не зможе стати людиною. Тут ми можемо припустити, що раніше вовк сприймався як тотем. А одною із заборон пов'язаних з тотемом було вживання м'яса.

Змій посідає важливе місце у світовій міфології. Він постає як деміург. У багатьох міфах він бере участь у творенні світу. Частим мотивом є постання певних елементів з частин дракона, змія. Він фігурує в уявленнях про світове дерево: проживає під корінням. Так ми бачимо, що характерною рисою змія була хтонічність. У народних уявленнях змій постає як амбівалентний образ. У ньому поєднуються жіноче та чоловіче начало, вогняна і водяна символіка, позитивні та негативні значення. Ця істота може шкодити людині, отруїти її, обманути, однак — може допомогти, наділити чудесними здібностями, стати покровителем. У легендах та переказах частим сюжетом є віддяка гадюки

людині за допомогу: «Прилізла до нори і як запищить! А з нори як вискочить друга змія, й давай вони битися. Солдат прицілився і вправно зніс голову тій, яка вискочила з нори. Друга змія давай тоді кланятися йому та дякувати. Потім швидко поповзла й на здогнала десь крамаря, вбила його й пригнала солдатіві коня з возом» [18, ст.12]. З розвитком цей образ зазнав розділення. З'явилися змії (вуж), який символізує чоловіче позитивне начало, та змія (гадюка), яка увібрала жіноче, негативне: «Ужей не признають слишкоомъ ядовитыми и злыми, гадювъ-же - напротивъ» [33, ст.65]. Хтонічну природу змія можна простежити і у схожості слів «змії» та «земля», що вказує на зв'язок з підземним світом.

Велику роль у набутті негативної символіки змія зіграло християнство. Воно розглядало змія як втілення сатани: «зветься гадюкою падалицею, походить від диявола, "що видно по 11 зубам"» [3, ст.378]. Проте в язичницьких віруваннях можна помітити існування культу змія як божества. Змія й вужа часто асоціювали з духами дерева, їм приносили жертви, ставили капища. Вужа вшановували як тварину, присвячену Перуну. Їх вважали святими тваринами, які мають чудесні властивості.

Змії бувають різних видів: вогняний та водяний, які уособлюють відповідні стихії природи. Вони обидва є володарями підземного світу, можуть впливати на погоду, сільську роботу та є ворогами богатирів. Ці образи часто ототожнюються з чортом або водяником. Вогняний змії проживає на горі чи під каменем. Часто його називають Змієм-Гориничем, що також вказує на місце проживання. Характерною рисою цього змія є наявність 3,7 чи 6 голів. Від водяного змія залежав врожай. Люди вірили, якщо вб'єш змію — піде дощ. Змії міг викликати посуху, якщо закриє воду в джерелі. Загальний образ змія часто асоціювався з врожайністю та плодючістю. Він міг бути покровителем будинку і худоби: «Гдѣ плодятся ужи, тамъ будетъ счастливое житье - богатство. Корова, которую сосутъ ужи, будетъ хорошая на удой» [33, ст.65].

До особливих атрибутів змії належать: золоте яблуко, камінь, перстень, корона, різьки, гребінець. Той, хто має ці речі, отримує багатство, здійснення

різних бажань, зцілення від смертельних хвороб, захист від змій, зміїної отрути, здібність розуміти тварин: «Хто си гадючи золоти роги має, у того буде багато грошей, буде, акъ сказано, щасливый. И тій роги бережуть якъ ока и никому не продають» [13, ст.5]. Отримати чарівні здібності людина може, якщо скуштує м'ясо змії. Так у легенді «Песиголовці» чоловік спробував змія та почав розуміти рослин та тварин.

Попри амбівалентну символіку змія, розвитку образу і набуття негативного забарвлення, народ шанує зміїв.

2.2 Основні корейські демонологічні образи

Попри те, що більшість корейців сповідує християнство, конфуціанство та буддизм, віра в долю, у надприродні істоти досі широко побутує. Вони часто звертаються до шаманів, щоб порадитися щодо роботи, сім'ї, кохання та грошей, проводять ритуали, щоб вигнати квісін (злих духів) з помешкань тощо.

Одним з найвідоміших образів корейської міфології є доккебі. Західноєвропейські дослідники називали його корейським гобліном, тролем, а у нас — чортом, також його порівнювали з японським оні. Вперше згадка про доккебі з'являється в документі Сілла «Леді Дохва та холостяк Біхьон» в епоху Трьох Королівств. Етимологію цього слова було викладено в буддійській збірці 15 сторіччя «Сокбосангджол». У цьому документі слово «доккебі» походить від слова «доткабі», де «дот» означає вогонь чи насіння. У збірці доккебі зображується духом, якому поклоняються та моляться люди, щоб отримати багатство та довголіття. Поряд з «доккебі» побутують такі назви: «дочебі, дочігі, доккабі, тоджебі, теоккебі». Використовуються евфемізми та пом'якшувальні назви «дідусь, джінсе, чамбонг, йонгам, Кім Собанг».

Корейські фольклористи по-різному розглядають цей образ. Він може бути нечистю, медіатором двох світів або ж лісовим священним духом. Останнього часто називають лісовим доккебі. Найчастіше він постає як дух, який завдяки своїм магічним властивостям кепкує, дражнить, зачаровує людей,

іноді може їм допомогти. Вважається, що ці істоти утворюються зі старих викинутих предметів, таких як: коцюби, віники, сандалі, старі меблі, сита, товкачі, ступи, а також з предметів, які були попередньо забруднені людською кров'ю: «якщо менструальна кров потрапить на мітлу, вона стане доккебі» [53].

Найбільш характерний час його активності — нічна пора. Він любить темні, страшні, вологі місця. Місце його проживання найчастіше становлять печери, покинуті будинки, великі старі палаци та замки, старі дерева, ліси на горі. Також він може з'явитися вдень, якщо на вулиці дощ чи туман. Зовнішність доккебі змальовується по-різному. Він може бути схожим на людину, високим, з іклами, рогами, рудою шерстю, опуклими очима та довгими кігтями, одягнений в ханбок селянина. Зазвичай від нього йшов специфічний запах. У легенді «Хоробрий магістрат» доккебі зображується високою істотою завбільшки в 15 футів та зі страшними очима. Магістрат зміг виявити гобліна завдяки алкоголю, який він випив, та специфічному рибному запаху, який йшов від доккебі. Особливим атрибутом корейського гобліна була дерев'яна палиця чи кувалда.

Він може з'являти у формі вогняної кулі: «Одного вечора на кладовищі йшов дощ, коли голос назвав ім'я людини, і коли ця людина обернулася, вона побачила високе блакитне полум'я, яке розділилося на десять вертикальних, спалахуючи вгору та вниз в одній колоні, як блискавка» [38, ст.297]. Вогонь доккебі називають хонбул. Корейці вірять, якщо побачать доккебі в образі кулі, яка йде на схід, то це віщує гарний врожай у цьому році, якщо ж йде на захід — буде поганий рік.

Основною функцією доккебі є завдання шкоди людям. Вони часто вдаються до жартів над людьми, можуть змусити битися чоловіків, перетворитися на гарну жінку задля спокуси. Їхніми жертвами часто стають п'яниці, які заблукали в темному місці вночі, жінки. Пристрастю істоти є музика, вони обожнюють співати і танцювати. Характерною рисою доккебі є неприємний вередливий характер та дурість. У багатьох фольклорних текстах гобліна дурять люди, які раніше просили у нього допомоги. Прикладом слугує

«Як знищити гобліна», де до жінки починає навідуватися доккебі, приносить скарби. Проте вона хоче прибрати його, тому питає: «чого боїться, говорячи брехню, що вона найбільше боїться грошей. Гоблін відповів, що найбільше боїться крові білого коня» [38, с.305]. Після цього жінка кров'ю покропила оселю і доккебі втік, а потім почав кидати в неї гроші. Схожий сюжет присутній у «Люди, які розбагатіли завдяки доккебі», де чоловік зустрів гобліна і питав, що боїться: « — Що тобі найстрашніше? — Шипи мандаринового дерева. — Що найстрашніше дідусеві? — Я найбільше боюся грошей» [49]. Після чого чоловік залякав доккебі шипами, а той засипав його грошима. Оберегами від цієї істоти є священна мотузка, кров собаки, коня, крик півня, срібні предмети. У збірці «Твори Йондже» доккебі через приналежність до землі вважається істотою з енергією інь. Тому оберегом виступають предмети, які символізують ян, наприклад кров білого коня. Гоблін може бути покровителем роду, від нього може залежати добробут сім'ї.

Частим мотивом легенд і казок, де фігурує лісовий доккебі, є укладання договору. Людина може прийти до нього за допомогою, здійснення бажання. Запорукою успіху буде шанобливе ставлення до духа. Людина може задобрити його, якщо дасть йому макколі (рисовий алкогольний напій), кисіль з гречаного борошна, кашу з червоної квасолі. У легенді «Доккебібо» головний герой Ма Чхонмок хоче побудувати водосховище, проте йому потрібна допомога, тому він звертається до доккебі: «зустрічає групу доккебі і пропонує їм квасолеву кашу (patjuk) в обмін на блокування резервуару. Коли гобліни виконують це завдання за ніч, вдячний герой робить їм кашу» [38, ст.121]. Найчастіше доккебі можна зустріти на перехресті, перевалі, стежці, тобто на межі з потойбіччям. Доккебі може проявити доброту і нагородити добрих та бідних. У легенді «Земля доккебі» бачимо, як гоблін сам приходить до бідняка, щоб виконати його бажання. Після цього він подарував землю селянину, що зробило його багатим. У легенді можна побачити, що доккебі не любить, коли його не шанують та не цінують те, що було подаровано. Тому він забирає всю землю назад у чоловіка, перетворюючи його з багатого знову на бідного.

Доккебі постає амбівалетним образом, який, хоча може нашкодити людям, налякати, але водночас, допомогти людині. Загалом корейці можуть боятися його, проте більшість ставляться до нього з шаную.

Куміхо посідає значне місце в корейській демонології. З цим образом пов'язано багато легенд, переказів та казок. Це злий дух, який зображується як лисиця з дев'ятьма хвостами. Назва в буквальному перекладі означає дев'ятихвосту лисицю: «ку» — 9, «мі» — хвіст, «хо» — лисиця. Цей образ багато в чому схожий з японською кіцуне та китайською хулі цзін.

Вперше згадка про корейську лисицю з дев'ятьма хвостами з'являється в давньокитайському творі династії Цін «Шань хай цзін». Походження куміхо пояснюють довголіттям лисиць: «Стара лисиця перетворилася на гірського духа і наводила жах на людей» [39, ст.399]. Вважається, що будь-яка лисиця, яка прожила тисячу років, може стати куміхо. Разом з 9 хвостами, вона отримує можливість перетворюватися на будь-який предмет, тварину чи людину. У давніх легендах куміхо постає добрим духом, який може допомагати людям. З часом цей образ набув повністю негативного значення, став уособленням абсолютного зла. Деякі дослідники вважають, що на перетворення куміхо в злу істоту повпливала японська окупація. Це твердження є доволі суперечливим, тому що в багатьох текстах епохи Корьо та Чосону містяться згадки про куміхо як негативну істоту. Можна допустити, що на цей образ повпливало конфуціанство, де жінка поставала як приземлена особа, яку цікавлять більше матеріальне, в той час, як чоловіку приписували духовне.

Найчастіше куміхо поставала лисицею, яка може перетворюватися в жінок, щоб спокусити чоловіка, вбити його, та з'їсти печінку чи серце. Вона зображувалася як неймовірна красуня: «він побачив зображення, яке віддзеркалювало яскраву постать жінки, яка наче місяць сходить навіть у темряві дуже темної ночі. Волосся її спадало на сідниці, а обличчя було схоже на півмісяць, що сходить, і ранкову зірку, що минає» [50]. Іноді її зображували, як напівлисицю-напівлюдину, яка з'їдала серця мерців з могил. Попри схожість з людиною, куміхо мала відмінні ознаки: її міг видати хвіст, який виглядав з-під

одягу, морда чи вуха лисиці. За легендами вірили, що куміхо можна виявити, якщо зняти з неї одяг. У легенді «Перетворення куміхо» куміхо стала нареченою, її ніхто не міг розпізнати. І лише, коли мати скидає з неї одяг, виявляють, що вона лисиця. В іншій легенді «Ван і куміхо» король також зміг пізнати куміхо лише після зняття одягу. У легенді «Історія про лисицю» парубок Ї Квай знайомиться з гарною жінкою, проте він підмічає, що вона чужинка та не говорить. Остаточно пересвідчується в тому, що це лисиця, коли вона його кусає. Бачимо, що мовчання є характерною ознакою потойбічних істот.

Унікальною рисою куміхо є намистинка. У ній містяться всі знання та сила. Частим мотивом у легендах та казках є викрадення цієї намистини. Люди вірили, що якщо проковтнути її, можна пізнати все на світі, отримати магичні здібності. Вважалося, якщо дивитися на небо, при ковтанні намистинки, то отримаєш мудрість неба, якщо дивитися на землю — мудрість землі: «молодий чоловік проковтнувши мрамур, він не бачив неба, а тільки землю, тому знав лише мудрість землі» [55]. У легенді «Лисяча намистинка» хлопець проковтнув намистинку і розказав про це вчителю: «Вам не потрібно вчитися більше. Немає потреби вчитися писати Інджа. Якщо ти це з'їв, увесь світ твій. Чому ти там навчаєшся? Просто йди» [56]. Однак намистиною куміхо самі могли красти енергію у людей задля підживлення: «Дівчина спокусила парубка і закохала його в себе. Проте молодий чоловік почав висихати» [55]. Важливо зазначити, що зазвичай у більшості текстах люди не пізнають мудрості неба, духовного ідеалу через те, що тікають від лисиці й спіткаються, тобто дивляться спочатку на землю: «На жаль, він спіткнувся об підвіконня і ще до того, як побачив небо, побачив землю. І так вийшло, що він не розумів роботи Неба, а знав лише речі землі. Люди всі так» [39, ст.328].

Хоча куміхо сприймається як злий дух, існувала віра, що вона може стати людиною. Для цього було два способи: не їсти людей протягом тисячі років і досягти духовного стану, або ж з'їсти 1000 печінок протягом 1000 років.

На сьогодні цей образ широко використовується в міських легендах, масовій культурі, фільмах та дорамах. Проте на відміну від традиційного уявлення, куміхо постає амбівалентним образом, який може закохуватися у людей з добрими намірами, допомагати та бути священним гірським духом.

Наступним образом, який займає значне місце у віруваннях корейців, є дракон, якого називають Йон. На відміну від західноєвропейського фольклору, де дракон постає злою та страшною істотою, у корейській йон сприймається доброзичливою істотою, пов'язаною зі стихією води.

Зображують корейського дракона часто у вигляді змієподібної істоти з довгим звивистим тілом. Зазвичай він має чотири лапи і вкритий 81 лускою. Корейських драконів зазвичай зображують із довгою бородою, з помітними вусами та довгою розпущеною гривною. Іноді дракони мали державу Йоїджу. У ній містилася всесвітня мудрість та могутність. Лише дракони з 4 лапами могли тримати Йоїджу, тому їх вважали найсильнішими та наймудрішими драконами.

Дракони вважаються божественними істотами. Також вони символізують владу та імператора. За давніми міфами спочатку були Йонвани — королі-дракони. Вони керували землею, людьми, були доброзичливими та справедливими правителями. Тому корейці вірили, що королі були нащадками драконів: «Я — людина Йонсонгука. У нашій нації було 28 королів-драконів, усі вони народилися з утроб людей. У віці п'яти чи шести років вони ставали королями та навчали людей чесноти»[39, ст.103].

Дракони символізують силу, могутність та удачу. Їх вважають покровителями небес, води та священних місць, охоронцями, які приносять добробут, достаток та гарний врожай. Вважається, що Йон може контролювати явища погоди, викликати чи зупиняти дощ і хмари: «Після цього король наказав відповідальному за будівництво побудувати храм, присвячений дракону. Як тільки було дано наказ царя, хмари та туман розвіялися» [39, ст.103]. Вони пов'язані з джерелами води, такими як річки, озера та океани. В міфах та легендах частим мотивом є віддання найкращого стрільця моряками дракону, тому що вважали, що тоді дракон заспокоїть бурю. У легендах

«Стрілець Котхачжі» та «Чакчегон отримує в дружину дочку дракона» цей стрілець рятує дракона від його ворога. Дракон міг з'явитися перед людьми в образі монаха, старого чоловіка. За допомогу дракону людина отримує подарунки. У легенді «Озеро стало сушею» божество прибирає воду з озера і віддає цю землю господарю. Однак, якщо дракону не допомогти, він може покарати людину, наслати хворобу чи нещастя: найбільше страждає жадібний багач, якому божество перетворює рис на землю. У тексті «Лисиця, король-дракон та Володар Неба» дракон був у образі черепахи, яку піймали хлопці й хотіли її розділити на 7 частин. Це побачив чоловік і викупив її, за це черепаха подякувала: «Я — морський король-дракон. Сьогодні, збираючись озирнутися на сушу, я вийшла, була спіймана і мало не померла. Це тому, що з вашої доброти, що я був врятований. У майбутньому, коли ваше життя буде в небезпеці, приходьте сюди і покличете мене» [39, ст.399]. Поряд з добрим драконом зустрічається і злий. Він може шкодити людям, худобі, майну. Проте навіть тоді його намагаються не вбивати, а задобрити чи повернути добрий образ. У цьому ми бачимо, що для корейців дракон був священною істотою, яку потрібно було шанувати, поклонятися їй.

Дракон уособлює здатність перетворюватися та змінювати форму, що символізує циклічність життя та всесвіту. Він розглядається як втілення енергії Інь та Ян, що створює баланс та гармонію у світі.

Поряд з драконом постає імугі. Це демонологічна істота, яку часто вважають протодраконом. Імугі — це істоти, які мають здатність перетворюватися на дракона, якщо вони виконають певні завдання. Імугі часто зображують у вигляді довгої гігантської змії з лускою, меншим розміром за справжнього дракона: «виліз змії, як дракон, велика змія». За деякими версіями вважають, що імугі були проклятими, тому не стали драконами. Як і дракон, він може впливати на погоду, приносити дощ. У легенді «Імугі приносить дощ» монах звертається за допомогою до істоти: «принеси дощ, щоб припинити посуху, щоб запобігти поганому урожай» [38, ст.141].

Відповідно до корейської міфології, якщо імуґі проживе тисячу років і зуміє ввійти Йойджу, він зможе піднятися на небеса, скинути свою змієподібну форму та перетворитися на справжнього дракона, набуваючи величезної сили та мудрості. Легенди про імуґі часто обертаються навколо бажання істоти перетворитися на дракона. Кажуть, що вони проходять суворе навчання, шукають духовного просвітлення і навіть стикаються з випробуваннями та стражданнями, щоб реалізувати свої прагнення стати драконом: «Вважається, що чудовисько змії імуґі, після певного періоду навчання піднімається на небо в супроводі густих хмар і величезної кількості дощу»[38, ст.141]. Одним із способів стати драконом є володіти мечем та перемогти злу лисицю: «Якщо з ним спілкуватися протягом десяти років, він стає драконом. Оскільки є перешкода, вона стає протистоянням між лисицею та змією, отже, це бар'єр. Отже, проживши разом 10 років і відшліфувавши свій меч, я кажу, що через один повний місяць я стану драконом і піду вгору, коли оволодію своїм мечем» [54].

У корейській міфології поширені вірування про мстивих духів. До таких можна віднести чоньоквісін, що в перекладі означає незайманий привид. Це злий дух незаміжньої цнотливої жінки. У корейському уявленні незаймана дівчина не могла досягнути загробного життя. Тому вона змушена була блукати у світі живих та мститися, тим жінкам, які мали сім'ю. До них можна зарахувати й вонґві, людей, які померли насильницькою чи передчасною смертю. Існує легенда про Окньє Вонрьонґа з Окньєобонґа острова Сарандо в Південному морі. Окньєо покінчила життя самогубством, впавши зі скелі. Після, коли дівчина в селі виходить заміж і проходить під піком Окньєобонґа, вона виходить з паланкіна і йде: «Це тому, що думали, що оскільки Окньєо померла, так і не одружившись, мстивий дух залишився на піку Окньєобонґ і гнівається на заміжню жінку»[52].

Зображуються ці духи жінками у собоку — традиційному траурному одязі білого кольору, з розпущеним волоссям, блідим білим обличчям та кров'ю біля рота. Проживають вони у покинутих будівлях, на кладовищі, біля озера, на

темній дорозі чи у лісі. З'являються вони у темний період часу, зазвичай після опівночі. Спочатку їх важко відрізнити від людей через схожість. Найчастіше їхня присутність проявляється у різкій зміні температури повітря чи з поривом вітру. У той час, як чоньоквісін переслідують молодят, вонгві хочуть помститися тим, хто їм нашкодив.

Щоб уникнути перетворення незайманої дівчини на мстивого духа, потрібно було виконати ряд дій під час поховального обряду. Робили солом'яну ляльку, в якій була чітко виражена фалічна основа, або ляльку в чоловічому одязі. Потім її клали в домовину, яку ховали догори дном. Цим намагалися заспокоїти душу та не дати їй можливість блукати цим світом. Також, щоб якось заспокоїти чоньоквісін, їх ховали на роздоріжжі. Так вірили, що чоловіки будуть неопосередковано мати зв'язок з ними, коли проходилимуть це місце.

Цікавим є образ іно в корейській міфології. Це русалка, але вона відрізняється від традиційної західноєвропейської родички. Її зображують напівлюдиною-напіврибою, яка мешкає біля острова Чеджудо у Східному морі. У неї голова і тіло людини, 6 чи 7 ніг, довгий та тонкий кінський хвіст, плавці замість рук. Якщо іно засмутити, то вона починає плакати, тоді її сльози перетворюються на перлини. У деяких легендах та переказах ці істоти описуються як «людська риба» або «плаваючі істоти, як черепахи». У більшості легенд та казок іно сприймається як жіноча істота, яку захоплюють для різних цілей. У одній легенді її захоплюють для сексуальних втіх, проте сприймають її як тварину, бо тримають в ставку. Тут бачимо, що у давніх віруваннях корейців іно сприймалася як істота, яка статусом нижча за людей. Тримання у ставку показує, що русалки не могли жити без води.

Інший мотив присутній у легендах з русалками пов'язаний з допомогою людини демонологічній істоті. У «Легенді про острів Джанбонг» бідний рибалка намагався зловити собі трохи риби та замість їжі у сітку потрапила іно. Вона не могла говорити, проте чоловік відпустив її. Наступні дні у сітку риба застрибувала сама, що було подякою русалки. У легенді «Мьонг та Іно» чоловік Мьонг був бідним старим чоловіком, який одного разу пішов до

набережної: «Одного разу, коли я йшов біля пристані, рибальський човен пристав до пристані, і там гуділи люди. Коли я пішов, щоб побачити що сталося, там була русалка, схожа на людину»[51]. Він врятував русалку, яку хотіли з'їсти люди. Він дбав про неї, а потім відпустив у море. Через 6-7 років вона принесла йому сина, який виріс сильним та розумним чоловіком, що потім прославив рід чоловіка.

Хоча Іно сприймаються русалками з самого народження існує легенда про перевтілення в неї дівчини. У «Оповідь про Нанган» батько дівчини приніс додому м'ясо невідомої тварини. Вважалося, якщо з'їсти його, можна стати неймовірно красивим та молодим. Нанган не знаючи, що це, з'їла його. Тим м'ясом було м'ясо іно. Таким чином дівчина набула деяких ознак русалки: отримала безсмерття. Вона почала спати з чоловіками, забираючи у них усі життєві сили. Її жертвами стали 3000 чоловіків, які швидко померли. Через деякий час вона зрозуміла свою шкоду та пішла в храм.

Покровителями дому в корейській міфології була ціла низка божеств, об'єднаних під назвою гасін. Вони захищали будинок, родину, худобу та всю господу. Віра в них пов'язана з культом предків, який досі зберігся в корейській традиції.

Найбільш важливим охоронцем вважають Сонджу, що в перекладі означає «великий будинок». Для збереження добробуту господарі мали восени наповнювати глечик в якому проживав Сонджу, рисом, а весною — ячменем. Вірили, що він найбільше охороняє найстарішого чоловіка в родині. До цих гасін потрібно було ставитися з повагою, робити жертвоприношення, молитися їм. Вважалося, що якщо їх почнуть зневажати, то вони будуть спочатку шкодити людям, а потім покинуть оселю назавжди. Це принесе нещастя та розлад в сім'ї.

РОЗДІЛ 3

КУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ: ПАРАЛЕЛІ ТА КОНТРАСТИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА КОРЕЙСЬКІЙ ДЕМОНОЛОГІЇ

3.1 Дослідження подібності: спільні риси в українських та корейських образах

Досліджуючи демонологічні образи України та Кореї, стає очевидним, що, всупереч географічній та культурній відстані між цими двома народами, існує разюча подібність у їхніх уявленнях та віруваннях про злих духів та демонів. В історії цих країн простежується схожа доля. Обидві у давнину були сильними державами, які з часом піддалися впливу інших держав: Україна — Речі Посполити та Російської імперії, Корея — Китаю та Японської імперії. Схожість можна простежити і в релігійних віруваннях. Християнство прийшло на заміну язичництву та конфуціанство та даосизм на заміну шаманізму. Попри намагання викоринити первинні релігії, вірування та уявлення синкретизувалися, утворивши унікальний світогляд. Ці паралелі відображають спільні переконання та страхи, які виходять за рамки культурних кордонів.

Уявлення про демонів, які можуть змінювати свій образ, є повторюваним мотивом як в українській, так і в корейській демонології. В українському фольклорі демони часто зображуються такими, що перетворюються на тварин, зокрема котів, собак, вовків та змій, речі та людей. Так само корейський фольклор подає згадки про духів, які можуть перетворюватися на різних тварин та людей.

Іншим поширеним аспектом є асоціація демонів та злих духів із темрявою та нічними діями. В обох культурах можемо спостерігати уявлення про те, що демони активні вночі. Тут можемо простежити часові опозиції «свій» та «чужий», «чистий» та «нечистий». Це спільне сприйняття демонів як створінь ночі підкреслює універсальний людський страх перед невідомим і зловісними силами, які ховаються в тіні. Те саме стосується опозиції простору, коли село та

вся громада сприймається «своїм» простором, а вже водойми, ліс, гори осмислюються як «чужий».

Багато паралелей ми простежуємо між образами чорта та доккебі. Корейці та українці часто вживали евфемізми та задобрювальні назви для цих образів. Чорта називали «пан, панок, він, той», доккебі — «дідусь, джінсе, чамбонг, йонгам, Кім Собанг». Так люди проявляли повагу до істот і намагалися зайвий раз їх не викликати, побоюючись поганих наслідків. У них можна відслідкувати схоже походження: чортом стали всі язичницькі духи та божества, яким раніше поклонялися, доккебі першопочатково зображувався як священний лісовий дух, якому молилися. З часом ці два образи трансформувалися, ставши нечистю.

У зовнішності цих істот можна виявити схожість. Вони мали антропоморфний образ із зооморфними ознаками: рогами, кігтями, іклами, шерстю. Цікавим є те, що чорт і доккебі використовують одяг, щоб уподібнитися до людей: 1-ий — німецького крою фрак, бриль, 2-ий — ханбок селянина. Проте в доккебі, на відміну від чорта, був чарівний атрибут — кувалда.

Основними їхніми функціями є завдання шкоди людям. Вони заманюють п'яниць, обдурюють чоловіків, спокушають молодиць та жінок. Проте чорт це робить в більш грубій формі, загрожуючи життю людини. Ще однією об'єднувальною рисою у них є любов до танців та співу.

Поширеним мотивом в легендах обох культур є укладання договору з істотою. Якщо до чорта зазвичай звертаються людини, то доккебі може прийти на допомогу сам. Характерним є те, що в уявленні обох народів перехрестя постає локусом перебування нечисті. Саме тут найчастіше можна зустріти доккебі та укласти договір з чортом. Найбільше люди звертаються, щоб розбагатіти. Паралелі зображуються і у висміюванні цих образів. Чорту і доккебі притаманні дурість. Найчастіше їх обманюють люди після здійснення їхніх бажань. У той час, як чорт залишається ні з чим, доккебі може помститися, покарати людину, забравши все подароване.

Виявити спільні риси можна між лісовим доккебі та лісовиком. Вони постають господарями та охоронцями лісу. Ці персонажі можуть перетворюватися на різні речі та істоти, лякати, заводити у болота та хащі людей, видавати характерні звуки: сміх та крики. Схожим мотивом є підношення людей духам, щоб отримати бажане. Лісовика задобрюють яйцем, а доккебі — макколі, кашею, киселем. Тут ми можемо побачити традицію жертвоприношення лісу та його духам. У той час, як до лісовика звертаються для особистої допомоги, в корейській традиції існує звичай вшанування доккебі всією громадою. Це робилося у складні для села часи. Часто причиною ставали чума та пожежа.

У корейській та українській демонології доккебі, чорт, та різновид чорта — лісовик мають схожі риси. Ці образи можна розглядати амбівалетними. Вони можуть шкодити, насміхатися над людьми, проте зазвичай вони це роблять через порушення табу або, щоб покарати та провчити людей. Водночас, вони можуть допомагати, нагороджувати.

Як українська, так і корейська демонологія часто зображують духів спокусників. В українському фольклорі русалки та мавки часто завдяки своїй красі та словам заманюють нічого не підозрюючих людей, збивають із шляху та завдають шкоди. Подібним чином у корейському фольклорі представлені образи, такі як куміхо, які використовують свій заворожуючий вигляд, щоб спокушати людей і маніпулювати ними.

Русалок можна порівняти з мстивими духами чоньоквісін та вонгві. Уявлення про них відображають культ мерців. Для обох народів була розповсюджена віра у важливість правильної смерті. Для корейців та українців люди, які померли передчасною, неприродною, наглою смертю, ставали злими духами, які не змогли перейти до раю, досягти духовного стану. Русалками ставали нехрещені діти, померлі не своєю смертю дівчата. Чоньоквісін ставали незаміжні цнотливі дівчата, а вонгві — люди, які померли передчасною чи насильницькою смертю. Можемо знайти спільні риси в їхній зовнішності. Ці образи зображувалися в простому білому одязі, з розпущеним волоссям — ці

ознаки вказують на приналежність до дівчат, адже жінки не могли ходити з розпущеним волоссям в обох культурах. Русалки та вонгві мали на меті завдати шкоди. Русалки залоскочували до смерті хлопців, затагували у воду. Вонгві переслідували своїх кривдників, щоб помститися.

Простежити спільні уявлення можна в образах вонгві, чоньоквісін та упиря. Вважалося, щоб не допустити перетворення дівчини в мстивого духа, потрібно виконати поховальний ритуал — покласти ляльку з чоловічим статевим органом чи в чоловічому одязі, а також перевернути догори дном труну. Упир не зможе прокинутися, покинути могилу, якщо його перевернути ногами до дверей, а головою — до образів. Тут ми бачимо спільну віру українців та корейців у поховальну обрядовість, коли потрібно виконати ритуали та обряди, які укріплять границю між своїм та чужим світом, заспокоять душу та не дадуть перетворитися мерцям на злих духів.

Перевертництво та поїдання органів людини є спільною ознакою упиря та куміхо. Упир може перетворюватися в тварин та набувати образу людини, тоді як куміхо має здатність перетворюватися на диких тварин та гарних жінок. Основними функціями цих істот було завдання смертельної шкоди людям. У той час, як упир п'є кров, куміхо з'їдає серця та печінки. Можна простежити схожі сюжети в легендах з ними. Упир часто приходив замість чоловіка до вдови та спить з нею, а куміхо прикидається нареченою та виходить заміж за чоловіка.

Варто розглянути образи змія, дракона та імугі. У них простежується схожа зовнішність — подібність зі змією, місце проживання — річки, озера, океани. У двох культурах постає віра у зв'язок змія, дракона та імугі з явищами природи. Вони можуть наслати дощ, для успішного врожаю, але також посуху. Змії та дракони мали приховані знання. В українців побутувало уявлення, якщо отримати чарівний предмет змії, як перстень, камінь чи гребінець, то перед людиною відкриваються небачені кордони. Вона починає розуміти тварин, багатіє, зцілюється. У корейців бачимо схожий мотив з кулею Йоїджу, яка містить у собі вікову мудрість та могутність. Хоча змії постає амбівалетним

образом з подвійними рисами, можна побачити, що у ньому поєднується жіноче та чоловіче начало, як у дракона — Інь та Ян.

В українському та корейському світогляді відображена віра у домашніх духів, які охороняють будинок. Домовик та збірна група духів гасін ставали покровителями оселі двох народів. Вони уявляються представниками роду. Хоча зовнішність їхня зовсім різниться, можна простежити спільні функції. До покровителів дому потрібно було ставитися з повагою, не забувати підносити їм їжу та молитися. Вони слідкували за добробутом, чистотою оселі, миром в сім'ї, підтримували домашній вогонь. Якщо люди забували про них, не підтримували порядок, то домовик та гасін спочатку шкодили людям, а потім покидали господу назавжди. Після цього сім'ю спіткали нещастя та бідність.

Українські та корейські демонологічні образи часто постають як карателі людей. В українському фольклорі ці образи шкодять людям лише через порушення табу, заборон. Так само в корейській міфології демони часто виступають втіленням карми, відплачуючи тим, хто вчинив несправедливо. Ця спільна концепція демонів як моральних суддів відображає потребу людини у справедливості та віру в надприродні сили, які забезпечують її реалізацію.

Спільним постає мотив одержимості демонами. В українському фольклорі вважається, що злі духи можуть красти душу, заволодівати тілом, завдаючи шкоди собі та іншим. Подібним чином у корейській міфології є розповіді про одержимість демонами, коли злі духи заволодівають людськими тілами, що призводить до хаосу та руйнування.

У міфології українців та корейців простежується віра, що однією з ознак приналежності до потойбіччя є володіння усіма знаннями. Це ми простежуємо в уявленні про чорта, упиря та русалку, яких можна здолати лише, якщо зможеш їх здивувати, поставити питання, на яке вони не будуть знати відповіді; куміхо та дракона, в намистинці та Йюіджу яких містяться уся мудрість народу, здатність розуміти тварин. Схожим є віра у отримання властивостей істоти, якщо з'їси її. Люди можуть почати розуміти тварин, рослин, якщо з'їдять м'ясо

змії, можуть уподібнитися до русалки, отримати безсмертя, якщо скуштують іно.

3.2 З'ясування розбіжностей: відмінні риси українських та корейських образів

Українська демонологія часто зображує надприродні істоти темними та грізними, з гротескними рисами та загальним моторошним виглядом. З іншого боку, корейські демонологічні образи, як правило, більш барвисті та візуально вражаючі, часто мають складні малюнки та яскраві кольори.

Демонологічні образи в Україні та Кореї глибоко вкорінені у відповідних культурах та їхніх віруваннях. Український фольклор часто відображає побут села, віру в надприродні істоти, які втілюють страхи, пов'язані з природою, смертю та невідомим. Корейський фольклор часто відображає соціальну динаміку та ієрархічні структури корейського суспільства, де надприродні істоти представляють різні аспекти людської поведінки та бажань.

Одними з подібних образів за етимологією слова постають русалки та іно. Проте у всьому іншому бачимо розбіжності. За зовнішністю русалки схожі на маленьких дітей чи молодих гарних дівчат. Вони мають ноги, на відміну від корейської русалки, яка мешкає виключно у морі, має 3 пари ніг, кінський хвіст та плавці. В уявленнях корейців іно постає доброю істотою, яку часто намагаються обдурити рибалки. Частим мотивом в легендах є захоування іно в людей. Коли русалки самі шкодять людям, проживають біля водойм, у лісі та самі заманюють хлопців.

Образи куміхо та вовкулаки мають спільну здатність до перевтілення, проте на цьому подібності закінчуються. По-перше, вони відрізняються способом перетворення. Якщо першопочатково вовкулака є людиною і лише через дії інших людей чи завдяки спеціальним знанням стає перевертнем, то куміхо уявляється як лисиця, яка може перетворюватися на людину. Вовкулака зазвичай не шкодить людям чи худобі, не може їсти сире м'ясо, у той час як

куміхо набуває негативного забарвлення. Вона нападає на чоловіків та вбиває їх. Розбіжності в уявленні про перевертнів можемо пояснити тим, що в українському фольклорі вовк постає першопредком і можливо тотемом. Тому він сприймається як захисник роду. Куміхо у давніх текстах зображується добрим духом, який з часом стає злим. Можливо на це повпливала зміна матріархату на патріархат та сповідування конфуціанства корейцями. Так образ куміхо міг набути негативної конотації.

Значну роль у формуванні демонологічних образів як в Україні, так і в Кореї відіграє релігія. Українська демонологія відчуває вплив християнства, демонічні фігури часто асоціюються з дияволом і силами зла. У Кореї буддизм і шаманізм вплинули на сприйняття надприродних істот, де деякі демони вважаються зловмисними, а інші служать захисниками або провідниками.

У новітній час як українські, так і корейські демонологічні образи еволюціонували та адаптувалися до мінливих культурних контекстів. В Україні демонологічні образи часто використовуються в літературі, образотворчому мистецтві та розвагах, тоді як у Кореї їх зазвичай можна побачити в масовій культурі, включаючи фільми, серіали, комікси, телешоу та відеоігри.

Досліджуючи подібності та відмінності в українських і корейських демонологічних образах, ми отримуємо уявлення про унікальні культурні перспективи та вірування, які формують цих надприродних істот. Ці багаті та різноманітні міфології продовжують захоплювати аудиторію, підкреслюючи незмінну силу фольклору в наших суспільствах.

Хоча українські та корейські демонологічні образи демонструють кілька спільних рис, не менш важливо визнати відмінні риси, які відрізняють демонологію цих двох культур. Ці відмінності проливають світло на унікальні історичні, соціальні та релігійні чинники, які сформували їхні відповідні міфології.

ВИСНОВКИ

Отже, досліджуючи стародавні тексти, релігійні писання, ми отримали загальне уявлення про демонів, їхній розвиток та трансформацію. Віра в демонів зустрічається у Стародавній Месопотамії, Єгипті, Греції. Першопочатково у давніх народів демони сприймаються як добрі духи, яким поклонялися люди. Великий вплив на зміну образу зробили монотеїстичні релігії, які намагалися витіснити старих богів з пантеону. Найбільше цьому сприяло християнство, яке до демонів віднесло усіх язичницьких духів та божеств, зробивши їх абсолютно негативними образами. У той час, як у західноєвропейських уявленнях вони уособлюють диявола, корейські та українські образи синкретизували два світогляди. Для цих народів демони виконують дуальну роль, шкодячи чи допомагаючи людині.

Вивченням демонології почали цікавитися пізніше, спочатку розглядаючи вищу міфологію. Це пов'язано з тим, що саме вища міфологія сприймалася як істинна, а нижча — побічним продуктом першої. Проте з часом учені звернули увагу на демонологію. Цю тему досліджували В. Маннгард, С. Томпсон, Дж. Фрезер, В. Шварц. Вони відслідковували зв'язки між демонологічними образами та вищими богами. Для українських фольклористів нижча міфологія стала джерелом пізнання архаїчних уявлень. Саме демонологія дала можливість дослідити давній світогляд українців. Ю. Буйських, Г. Булашев, В. Галайчук, В. Гнатюк, Б. Грінченко, М. Драгоманов, М. Костомаров, В. Милорадович, О. Потебня, О. Таланчук, П. Чубинський — всі вони розглядали демонологічні образи та шукали їхні витоки та символіку. Корейська фольклористика постала лише у минулому сторіччі, тому в них немає великої бази досліджень. Проте вони теж цікавилися міфологією, зв'язками шаманізму та демонології.

Розглядаючи демонологічних персонажів, таких як: чорт, русалка, домовик, лісовик, вовкулака, упир, змій та доккебі, куміхо, імугі, іно, дракон, чоньоквісін, вонгві, ми пролили світло на українське та корейське культурне розуміння демонів. Аналізуючи пари чорт/доккебі, лісовик/доккебі,

вовкулака/куміхо, упир/куміхо, імугі/змій, русалка/чоньоквісін, русалка/вонгві, русалка/іно, ми виявили як спільні характеристики, так і відмінні риси в демонологічних наративах цих двох культур. Найбільш схожими постають образи чорта та доккебі: у них схожі походження, зовнішність, функції, перетворення, властивості. Ці образи у первісних уявленнях були священними духами і не становили загрози людям. Можливо саме через ідентичне походження вони розвивалися подібним чином та фактично не відрізняються. У той час спостерігаємо багато розбіжностей у парах куміхо/вовкулака та русалка/іно. Ці образи мають різне походження, властивості, функцію та зовнішність.

У корейських та українських віруваннях простежуються схожі уявлення про існування потойбічних істот. У двох культурах спостерігаємо поділ простору та часу на свій/чужий, де свій постає безпечним для громади, людей, а чужий — належить нечисті. Все, що розташовано поза селом, сприймається власністю духів: саме серед природи вони володарюють. Вони можуть турбувати людей у темний час, тоді вони можуть заходити на територію людини. Для обох народів перехрестя, ями, перевали є місцями зв'язку з потойбіччям, місцем, де водиться нечиста сила, саме тому тут найчастіше можна зустріти демонологічних істот. Приналежність образів до хтонічного світу розкривається через володіння таємними знаннями.

Українці та корейці вірили в існуванні чогось після смерті, хоча цей простір зображувався по-різному. В їхніх уявленнях душі людей, які померли наглою, неприродною, насильницькою смертю, нехрещеними дітьми чи цнотливими дівчатами, можуть не досягти духовної трансформації та залишитися на землі у вигляді нечисті. Тому важливими в обох культурах було суворо дотримуватися поховальних обрядів. Спостерігаємо існування дій, які були спрямовані на укріплення кордону між світом живих та мертвих, щоб унеможливити перехід душі у стан мстивого духа.

Попри дальність культур, відсутності спільної історії, географічної близькості, встановлюємо подібні вірування у демонологічні образи, культ

предків та мерців. Це можна пояснити страхом людини перед невідомим, олюдненням явищ природи та стихій.

Дослідження сприяє нашому розумінню людського захоплення надприродними істотами та ролі демонів у різних світоглядах. Досліджуючи демонологічні образи в українській та корейській культурах, ми отримуємо уявлення про вірування та цінності, які сформували ці суспільства. Подальші дослідження в цій галузі могли б розширити порівняльний аналіз, щоб включити демонологічні образи з інших культур, сприяючи більшому розумінню глобальної різноманітності та універсальності демонологічних концепцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 100 найвідоміших образів української міфології / В.Завадська, Я. Музиченко, О. Таланчук, О. Шалак. – Київ: Орфей, 2002. – 448 с.
2. Буйських Ю. Традиційні вірування українців у надприродні істоти: проблема наукової дефініції //Етнічна історія народів Європи. – 2008. – №25. – С. 75–80.
3. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Космогонічніукраїнські народні погляди та вірування. Київ: Довіра, 1992. 414 с
4. Вовк Ф. К. Студії з української етнографії та антропології : нова редакція / Федір Вовк ; перед. О. Г. Таран ; прим. О. Г. Таран, С. Л. Маховської, Ю. С. Буйських; упорядн. О. О. Савчук. — Харків : Видавець Савчук О. О., 2015. — 464 с.
5. Воропай О. Звичаї нашого народу. Мюнхен: Українське видавництво, 1958. — Т. 2. — 298 с.
6. Галайчук В. Українська міфологія / Володимир Галайчук. – Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. – 288 с.
7. Гнатюк В. Галицько-руські народні легенди. – Т.І.// Етнографічний збірник. Видає Етнографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка. Т. XXII. – Львів, 1902. – 215 с
8. Гнатюк В. Галицько-руські народні легенди. – Т.ІІ.// Етнографічний збірник. Видає Етнографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка. Т. XXIII. – Львів, 1902. – 287 с
9. Гнатюк В. Знадоби до галицько-руської демонології // Етнографічний збірник, що видає етнографічнакомісія НТШ, т. XV. – Львів, 1904. – 272 с.
- 10.Гнатюк В. Знадоби до української демонології. – Т.ІІ. – Вип.1// Етнографічний збірник, що видає етнографічна комісія НТШ, т. XXXIII. – Львів, 1912. – 238 с

11. Гнатюк В. Знадоби до української демонології. – Т. II. – Вип. 2 // Етнографічний збірник, що видає етнографічна комісія НТШ, т. XXXIII. – Львів, 1912. – 312 с
12. Гнатюк В. Нарис української міфології / підгот. та опрац. тексту, вст. ст. й приміт. Р. Кирчіва, відп. за вип. С. Павлюк, ред. М. Горбань. – Львів: Інститут народознавства НАНУ, 2000. – 263 с.
13. Гринченко Б. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях : [в 3 т.] / Б. Д. Гринченко. - Чернигов : Тип. Губ. Земства, 1895 - 1899. Вып. 1 : Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и пр. – 1895. – IV, 308 с.
14. Гринченко Б. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях : [в 3 т.] / Б. Д. Гринченко. - Чернигов : Тип. Губ. Земства, 1895 - 1899. Вып. 2 : Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и пр. – 1897. – IV, 390 с.
15. Гринченко Б. Из уст народа. Малорусские рассказы, сказки и пр. / Б. Д. Гринченко. – Чернигов: Земская тип., 1901. – VIII, 488 с.
16. Давидюк В. Культ вовка на Поліссі [Електронний ресурс] / Віктор Давидюк. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://spadok.org.ua/polissya/kult-vovka-na-polissi>.
17. Доккебі [Електронний ресурс] // Енциклопедія народної корейської культури – Режим доступу до ресурсу: <https://100.daum.net/encyclopedia/view/b05d0135a>.
18. Драгоманов М. П. Малорусские народные предания и рассказы / Свод М. Драгоманова. – К.: Изд. Юго-Западного Отд. Русск. географ. о-ва, 1876. – XXVI, 434 с.
19. Дунаєвська Л. Українська народна проза (легенда, казка): еволюція епічних традицій : монографія. — 2-е вид., стереотип. — К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2009. — 304 с.
20. Закувала зозуленька : антол. укр. нар. творчості : пісні, прислів'я, загадки, скоромовки : для стар. шк. віку. — Київ : Веселка, 1989. — 606 с.

- 21.Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному навітленні. — Вінніпег: Праці Інституту дослідів Волині, 1957. Т. 4: Літній цикл. — 178 с.
- 22.Костомаров Н. Несколько слов о славяно-русской мифологии в языческом периоде, преимущественно всвязи с народной поэзией // Слов'янська міфологія / упоряд., приміт. І. Бетко, А. Полотай; вст. ст. М. Яценка. Київ:Либідь, 1994. С. 201–257.
- 23.Костомаров М. І. Слов'янська міфологія. — К., 1994. — С. 201-256.
- 24.Літературознавча енциклопедія : у двох томах / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. — К. :ВЦ “Академія”, 2007. — Т. 1. — 608 с. (Енциклопедія ерудита).
- 25.Милорадович В.П. Заметки о малорусской демонологии// Киевская старина – 1899. – Т.66 – №8 – С.196-209.
- 26.Милорадович В.П. Заметки о малорусской демонологии// Киевская старина – 1899. – Т.66 – №9 – С.379-400.
- 27.Милорадович В.П. Заметки о малорусской демонологии// Киевская старина – 1901. – Т.72 – №2– С.217-233.
- 28.Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. Київ: Обереги, 1992. 86 с
- 29.Свидницький А. Відьми, чарівниці й опирі. Мислене древо – багатоцільовий український сайт. URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/S/SvydnyckyA/OtherWorks/VidmyCharivnyciЮруги/2.html> (дата звернення: 20.05.2023).
- 30.Українські міфи, демонологія, легенди / Упоряд. М. К. Дмитренко. — К.: Муз. Україна, 1992. — 144 с.
- 31.Українці: народні вірування, повір'я, демонологія / [упоряд., прим., біогр. нариси: А. П. Пономарьов, Т. В. Косміна, О. О. Боряк ; вступ. ст. А. П. Пономарьов]. — 2-ге вид. — Київ: Либідь, 1992. — 637, [1] с. : іл. — (Пам'ятки історичної думки України).

32. Хобзей, Наталя. Гуцульська міфологія : етнолінгв. слов. / Наталя Хобзей; НАН України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича. – Львів: [б.в.], 2002. – 215 с.
33. Чубинский, П. П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в западно-русский край, снаряженной Русским географическим обществом. Материалы и исследования, собранные П.П.Чубинским / П. П. Чубинский. — Санкт-Петербург — Том 1: Верования и суеверия. Загадки и пословицы. Колдовство — 1872. — 224 с.
34. Babylonian Talmud. pp. Chagigah 16a
35. Bradnick D. Evil, Spirits, and Possession / David L Bradnick. // Global Pentecostal and Charismatic Studies,. – 2017. – Vol. 25. – p. 30.
36. Cunningham G. Deliver me from evil, Mesopotamian incantations 2500-1500 BC / Graham Cunningham. – Roma, Italia: Edit ce pontificio istituto biblico, 1997. – 203 p.
37. Encyclopedia of Korean folk beliefs – Seoul: National Folk Museum of Korea, 2013. – 330 p.
38. Encyclopedia of Korean folk literature / arr. by T.-w. Kim, H.-k. Ahn ; trans. by Jung Ha-yun. – Seoul : The National Folk Museum of Korea, 2014. – 409 p
39. Grayson J. H. Myths and Legends from Korea: An Annotated Compendium of Ancient and Modern Materials. – RoutledgeCurzon, 2000. – 454 p.
40. Im B. Korean Folk Tales: Imps, Ghosts and Faries / B. Im, R. Yi. – New York: E. P. DUTTON & CO, 1913. – 246 p.
41. Frazer J. G. The Golden Bough. — Touchstone, 1995. — 880 p.
42. Janelli R. The Origins of Korean Folklore Scholarship / Roger L. Janelli. // The Journal of American Folklore. – 1986. – №99. – С. 24–49.
43. Johnson T. Far Eastern Fox Lore / T. W. Johnson. // Asian Folklore Studies. – 1974. – №33. – С. 35–68.
44. Patai R. Encyclopedia of Jewish Folklore and Traditions / Raphael Patai., 2012. – 688 p.

45. Roberts J. Korean Animal Entities with Supernatural Attributes: A Study in Expressive Belief / J. Roberts, P. Chong. // *Arctic Anthropology*. – 1984. – №21. – С. 109–121.
46. Szpakowska K. Demons in Ancient Egypt / Kasia Szpakowska. // *Religion Compass*. – 2009. – №3. – p. 799–805.
47. Teuma E. More on Qur'anic jinn / Teuma. // *Melita Theologica*. – 1984. – №39. – p. 37–45.
48. Tybjerg T. Wilhelm Mannhardt – A Pioneer in the Study of Rituals. The Problem of Ritual. – 1993. – Vol. 15. – p. 27–38.
49. 박 순. 도깨비 이용해서 부자된 사람. 한국 구비문학 대계. URL: [https://gubi.aks.ac.kr/web/VolView2_html5.asp?datacode=04_18_FOT_20090214_PKS_PSI_03&dbkind=2&highlight=도깨비&navi=검색;도깨비\(제목\) \(дата звернення: 08.05.2023\).](https://gubi.aks.ac.kr/web/VolView2_html5.asp?datacode=04_18_FOT_20090214_PKS_PSI_03&dbkind=2&highlight=도깨비&navi=검색;도깨비(제목) (дата звернення: 08.05.2023).)
50. 배 길. 임금님 며느리 구미호. 한국 구비문학 대계. URL: [https://gubi.aks.ac.kr/web/VolView1_html5.asp?ur10no=tsu_1696&ur20no=Q_1696_1_04A&dbkind=1&highlight=구미호&navi=검색;구미호\(제목\) \(дата звернення: 08.05.2023\).](https://gubi.aks.ac.kr/web/VolView1_html5.asp?ur10no=tsu_1696&ur20no=Q_1696_1_04A&dbkind=1&highlight=구미호&navi=검색;구미호(제목) (дата звернення: 08.05.2023).)
51. 강 호. 인어(人魚)를 구해서 자손이 흥했다는 도초도 명씨. 한국 구비문학 대계. URL: [https://gubi.aks.ac.kr/web/VolView1_html5.asp?ur10no=tsu_1239&ur20no=Q_1239_2_F_007&dbkind=1&highlight=인어&navi=검색;인어\(제목\) \(дата звернення: 08.05.2023\).](https://gubi.aks.ac.kr/web/VolView1_html5.asp?ur10no=tsu_1239&ur20no=Q_1239_2_F_007&dbkind=1&highlight=인어&navi=검색;인어(제목) (дата звернення: 08.05.2023).)
52. 손각시. 한국민족문화대백과사전. URL: [https://encykorea.aks.ac.kr/Article/E0030464 \(дата звернення: 18.05.2023\).](https://encykorea.aks.ac.kr/Article/E0030464 (дата звернення: 18.05.2023).)

53. 옥희 최. 도깨비. 한국 구비문학 대계. URL:
[https://gubi.aks.ac.kr/web/VolView2_html5.asp?datacode=02_29_FOT_20150216_KJO_COH_0005&dbkind=2&highlight=도깨비&navi=검색;도깨비\(제목\)](https://gubi.aks.ac.kr/web/VolView2_html5.asp?datacode=02_29_FOT_20150216_KJO_COH_0005&dbkind=2&highlight=도깨비&navi=검색;도깨비(제목) (дата звернення: 25.05.2023)) (дата звернення: 25.05.2023)
54. 이 준. 용이 된 이무기. 한국 구비문학 대계. URL:
[https://gubi.aks.ac.kr/web/VolView1_html5.asp?ur10no=tsu_0743&ur20no=Q_0743_2_F_016&dbkind=1&highlight=이무기&navi=검색;이무기\(제목\)](https://gubi.aks.ac.kr/web/VolView1_html5.asp?ur10no=tsu_0743&ur20no=Q_0743_2_F_016&dbkind=1&highlight=이무기&navi=검색;이무기(제목) (дата звернення: 18.05.2023).) (дата звернення: 18.05.2023).
55. 장 한. 여우 구슬을 삼킨 총각. 한국 구비문학 대계. URL:
[https://gubi.aks.ac.kr/web/VolView2_html5.asp?datacode=06_03_FOT_20100226_NKS_JHJ_0017&dbkind=2&highlight=여우&navi=검색;여우\(제목\)](https://gubi.aks.ac.kr/web/VolView2_html5.asp?datacode=06_03_FOT_20100226_NKS_JHJ_0017&dbkind=2&highlight=여우&navi=검색;여우(제목) (дата звернення: 18.05.2023).) (дата звернення: 18.05.2023).
56. 장 한. 여우 구슬을 삼킨 총각. 한국 구비문학 대계. URL:
[https://gubi.aks.ac.kr/web/VolView2_html5.asp?datacode=06_03_FOT_20100226_NKS_JHJ_0017&dbkind=2&highlight=여우&navi=검색;여우\(제목\)](https://gubi.aks.ac.kr/web/VolView2_html5.asp?datacode=06_03_FOT_20100226_NKS_JHJ_0017&dbkind=2&highlight=여우&navi=검색;여우(제목) (дата звернення: 18.05.2023).) (дата звернення: 18.05.2023).